Nr. 22
September
2022

ARTICULA

Artimagazine voor en van Artileden

Portret van de jonge koningin Wilhelmina door Thérèse Schwartze, 1911

02 Tia Lücker herdacht

03 De keuzes van Arti in en na WO2

10 Kunst uit de fabriek

12 Kaj Kaaij zit krap

14 Dank aan Harald Schole

17 Het is gezien: Gekantelde blik

18 Welingelichte kringen

20 Museumnacht met Arjen Lancel

22 Janet de Langen jubileert

25 Rondom het Rokin: Een wandeling

26 Don Englander en de clowns

28 Chester Gibs' fijne neus

30 Joep Baaij vertrekt

31 Nogmaals die kale

32 Ingezonden brief

Tia Lücker

20 januari 1945 – 5 augustus 2022

Dit was nu typisch Tia Lücker. Terwijl anderen orerend de wereld proberen te verbeteren, concentreerde zij zich op het journalistieke handwerk: noteren, verwoorden, redigeren. Tia was vanaf het begin in 2015 bij *Articula* betrokken, als redacteur en eindredacteur, nadat zij eerder al intensief meegewerkt had aan het boek dat ter gelegenheid van Arti's 175-jarig bestaan in 2014 verscheen. Op Tia en haar journalistieke vaardigheden werd nooit tevergeefs een beroep gedaan.
Haar bijdrage aan *Articula* was niet alleen inhoudelijk van aard. Tia bleek een bindende kracht binnen de redactie. En Tia was niet uitsluitend dienstverlenend, ze had ook haar zekerheden, oordelen en vooroordelen. Een curator was bijvoorbeeld volgens haar een bewindvoerder in een faillissement of van een onder curatele gestelde persoon óf een lid van een curatorium, maar absoluut niet een tentoonstellingsmaker. Daarvoor dienden in *Articula* andere termen gebruikt te worden.

foto Miriam van Praag

Arti bezint zich op het oorlogsverleden

Een herdenking uit 1947 revisited

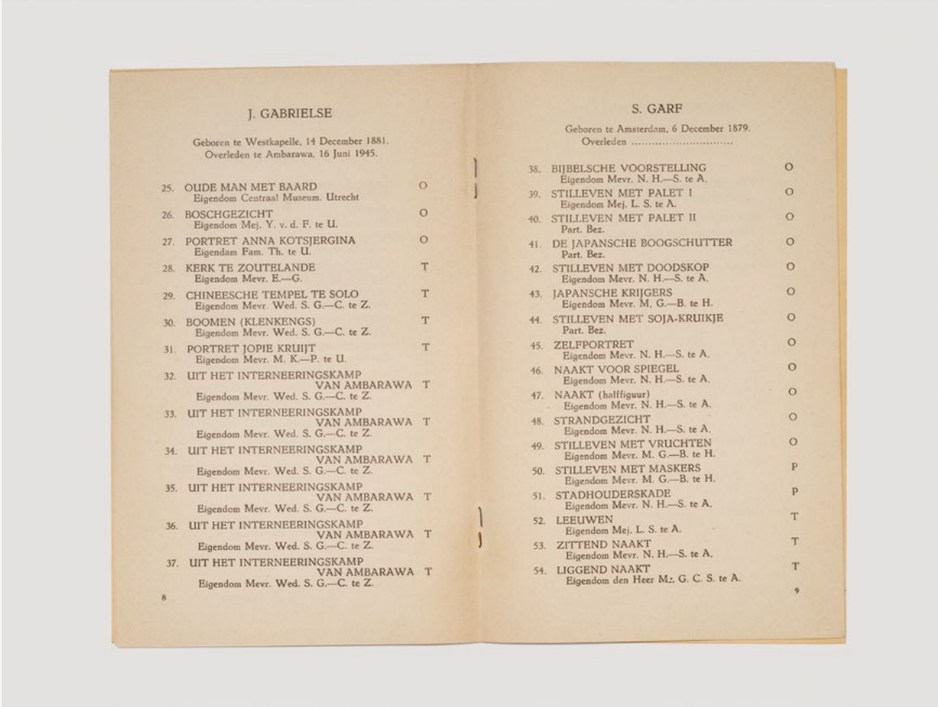

J. GABRIELSE

Geboren te Westkapelle, 14 December 1881.
Overleden te Ambarawa, 16 Juni 1945.

25. OUDE MAN MET BAARD — O
Eigendom Centraal Museum, Utrecht
26. BOSCHGEZICHT — O
Eigendom Mej. Y. v. d. F. te U.
27. PORTRET ANNA KOTSJERGINA — O
Eigendam Fam. Th. te U.
28. KERK TE ZOUTELANDE — T
Eigendom Mevr. E.—G.
29. CHINEESCHE TEMPEL TE SOLO — T
Eigendom Mevr. Wed. S. G.—C. te Z.
30. BOOMEN (KLENKENGS) — T
Eigendom Mevr. Wed. S. G.—C. te Z.
31. PORTRET JOPIE KRUIJT — T
Eigendom Mevr. M. K.—P. te U.
32. UIT HET INTERNEERINGSKAMP VAN AMBARAWA — T
Eigendom Mevr. Wed. S. G.—C. te Z.
33. UIT HET INTERNEERINGSKAMP VAN AMBARAWA — T
Eigendom Mevr. Wed. S. G.—C. te Z.
34. UIT HET INTERNEERINGSKAMP VAN AMBARAWA — T
Eigendom Mevr. Wed. S. G.—C. te Z.
35. UIT HET INTERNEERINGSKAMP VAN AMBARAWA — T
Eigendom Mevr. Wed. S. G.—C. te Z.
36. UIT HET INTERNEERINGSKAMP VAN AMBARAWA — T
Eigendom Mevr. Wed. S. G.—C. te Z.
37. UIT HET INTERNEERINGSKAMP VAN AMBARAWA — T
Eigendom Mevr. Wed. S. G.—C. te Z.
8

S. GARF

Geboren te Amsterdam, 6 December 1879.
Overleden .....

38. BIJBELSCHE VOORSTELLING — O
Eigendom Mevr. N. H.—S. te A.
39. STILLEVEN MET PALET I — O
Eigendom Mej. L. S. te A.
40. STILLEVEN MET PALET II — O
Part. Bez.
41. DE JAPANSCHE BOOGSCHUTTER — O
Part. Bez.
42. STILLEVEN MET DOODSKOP — O
Eigendom Mevr. N. H.—S. te A.
43. JAPANSCHE KRIJGERS — O
Eigendom Mevr. M. G.—B. te H.
44. STILLEVEN MET SOJA-KRUIKJE — O
Part. Bez.
45. ZELFPORTRET — O
Eigendom Mevr. N. H.—S. te A.
46. NAAKT VOOR SPIEGEL — O
Eigendom Mevr. N. H.—S. te A.
47. NAAKT (halffiguur) — O
Eigendom Mevr. N. H.—S. te A.
48. STRANDGEZICHT — O
Eigendom Mevr. N. H.—S. te A.
49. STILLEVEN MET VRUCHTEN — O
Eigendom Mevr. M. G.—B. te H.
50. STILLEVEN MET MASKERS — P
Eigendom Mevr. M. G.—B. te H.
51. STADHOUDERSKADE — P
Eigendom Mevr. N. H.—S. te A.
52. LEEUWEN — T
Eigendom Mej. L. S. te A.
53. ZITTEND NAAKT — T
Eigendom Mevr. N. H.—S. te A.
54. LIGGEND NAAKT — T
Eigendom den Heer M. G. C. S. te A.
9

Pagina uit de catalogus van 1947 **foto Allard Bovenberg**

Een spiegel is meer dan een hulpmiddel voor ijdeltuiten, het is ook het instrument dat ongerechtigheden onbarmhartig toont. Dat is wat Arti nu ziet als het in de spiegel van het verleden kijkt, en dat is wat de tentoonstelling ***'U zult begrijpen dat… De keuzes van Arti et Amicitiae in en na WO2'*** *toont.*

Camiel Hamans

Enige jaren geleden toonde het toenmalige bestuurslid Hans Kuiper zich verontwaardigd dat er nergens in Arti een plaquette of iets van dien aard te vinden was, waarop de Joodse leden die het nazisme niet overleefd hebben, herdacht worden. Hij riep op tot het plaatsen van een waardige gedenkplaat. Omdat het echter geenszins helder was hoeveel slachtoffers de Tweede Wereldoorlog in Arti heeft gemaakt en wie dat precies zijn, besloot het bestuur de zaak eerst grondig te onderzoeken, alvorens over te gaan tot het plaatsen van iets monumentaals. Dit temeer omdat het intussen duidelijk was dat Arti's blazoen in dezen niet brandschoon was.
Bestuurslid Marjoca de Greef nam de leiding van dit onderzoek op zich. In samenwerking met de Amsterdam School for Heritage, Memory and Material Culture van de Universiteit van Amsterdam heeft dat geleid tot een expositie, waarop een herdenkingstentoonstelling uit 1947 gereconstrueerd is. 'Dit is echter niet het eind van het onderzoek', maakt Marjoca duidelijk. 'Het is slechts het begin van een bezinningsproces dat tot meer moet leiden. Het huidige bestuur van Arti heeft de ambitie op te komen voor alle kunstenaars, maar voor je zo'n hoogstaand ideaal ondubbelzinnig kunt nastreven, moet je als vereniging eerst heel duidelijk zeggen: Er is een tijd geweest dat we er niet voor iedereen waren. Het is tijd dat we daar transparant over zijn en er vervolgens consequenties en lering uit trekken.' Hoe het vervolg van het onderzoek naar het oorlogsverleden eruit komt te zien en wie daar leiding aan gaat geven, is nog onduidelijk. 'Ik in elk geval niet', zegt Marjoca. 'Het is belangrijk dat anderen dit overnemen en dat het breed gedragen wordt.'

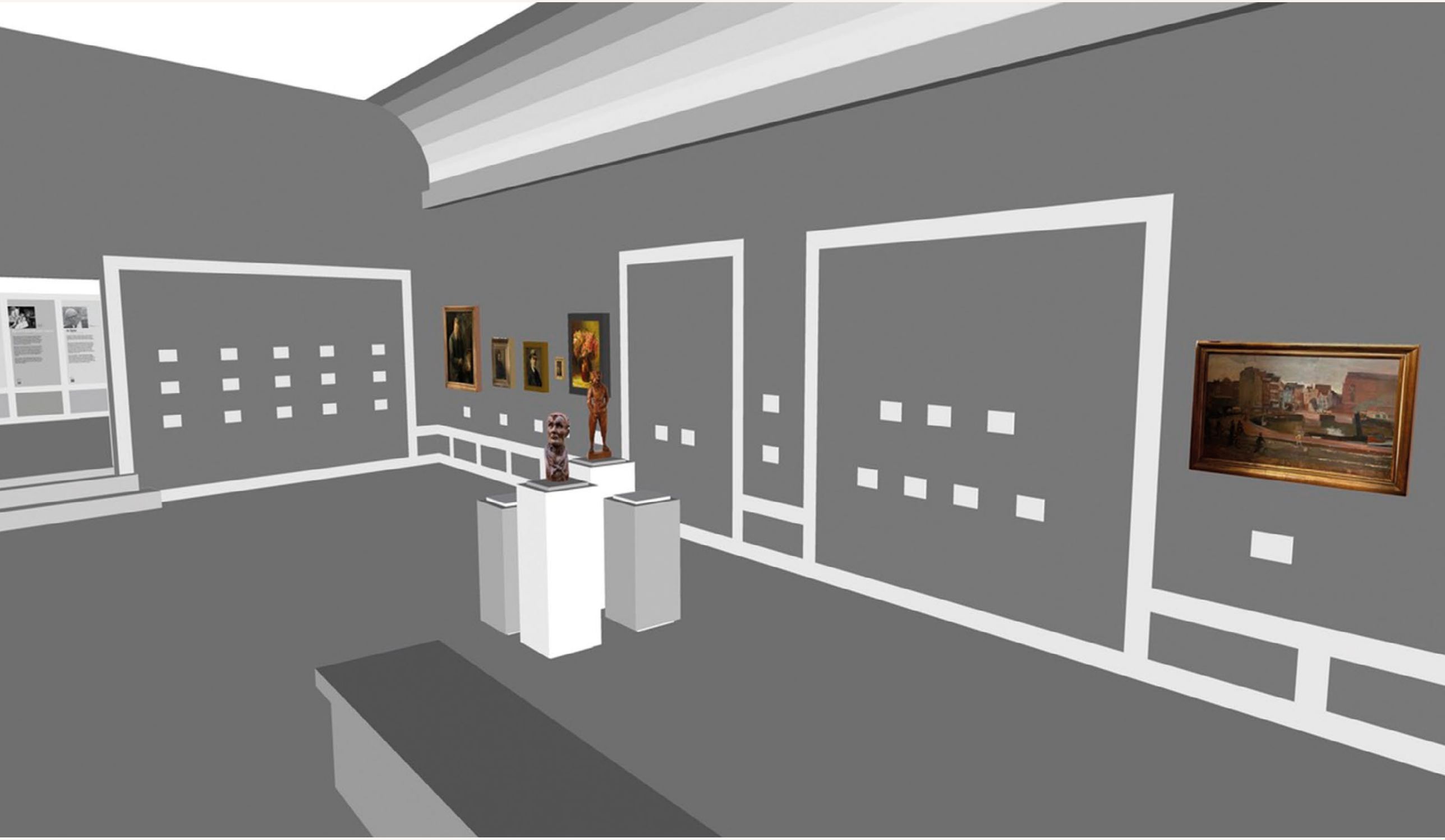

Marieke van Diemen, schets 'U zult begrijpen dat...' (2022)

Marieke van Diemen, schets 'U zult begrijpen dat...' (2022)

Kilheid

De herdenkingstentoonstelling van 1947 heeft een voorgeschiedenis, een pijnlijke. In juli 1941 namen de Duitse bezetters het gebouw van Arti in beslag, vroegen de sleutels op, sloten de sociëteit en de tentoonstellingszalen, confisqueerden alle middelen en zetten het bestuur af. Ook al werd de sluiting een paar weken daarna weer opgeheven, de schrik zat er bij Arti goed in. Vandaar dat Arti, net als Pulchri en Sint Lucas, zich in november 1941, toen aansluiting bij de Kultuurkamer zelfs nog niet verplicht was, zich als collectief aanmeldde. Maar dit was niet alles. Als consequentie van dit vroegtijdig aanmelden loosde Arti op eigen initiatief alle Joodse leden en werden de uitkeringen uit het Wezen- en Weduwenfonds aan nabestaanden van Joodse kunstenaars gestaakt. Secretaris Herbert van der Poll schreef op 22 september 1941, een maand voordat Joden geen lid meer mochten zijn van algemene verenigingen, bijvoorbeeld aan het Joodse lid Martin Monnickendam dat hij 'wel zou begrijpen' dat hij geen lid meer kon blijven, dus niet meer kon exposeren en ook niet langer welkom was op Algemene Ledenvergaderingen. De kilheid waarmee actieve leden buiten de deur werden gezet, beneemt je nu de adem. 'Zo onaangedaan, dat kun je je nu niet meer voorstellen', zegt Marjoca. Niet iedereen vond dit buigen voor de bezetter normaal. Beeldhouwer en latere voorman van het verzet Gerrit van der Veen zegde zijn lidmaatschap op, net als oud-*Propria Cures*-redacteur en schilder van de Bergense School Dirk Vis. Van de ongeveer 250 leden stuurden 31 leden, voor zover de onderzoeksgroep heeft kunnen vaststellen, het formulier voor de Kultuurkamer niet in, ze verlieten Arti en stopten officieel als beeldend kunstenaar.

Pijn in het hart

Na de bevrijding zette het Militair Gezag het bestuur van Arti onder leiding van de bejaarde Felicien Bobeldijk meteen af, plaatste de vereniging onder beheer en benoemde een nieuw bestuur met daarin stadsbeeldhouwer en fervent communist Hildo Krop, schilder en verzetsstrijder Ton Meijer en de Hongaars-Nederlandse 'Veerse Joffer' Sárika Góth. Koningin Wilhelmina trok zich terug als beschermvrouw. Als gevolg daarvan verdween haar portret uit 1911 door Thérèse Schwartze, dat door de Duitsers uit de sociëteit verbannen was, naar het depot. Toen een jaar later echter de zaken wat genormaliseerd waren, keurde de Algemene Ledenvergadering van dinsdag 30 april 1946 het beleid dat het bestuur gedurende de bezetting gevoerd had, goed.
En alsof daarmee het verleden goedgemaakt kon worden, organiseerde Arti in 1947 een herdenkingstentoonstelling ter nagedachtenis van de omgekomen leden. Hiermee bleek Arti behoorlijk de plank mis te slaan. Directeur van het Stedelijk Museum en verzetsman Willem Sandberg, die daarmee automatisch in de positie was gekomen van leider van de 'goede kunstenaars', weigerde aanvankelijk een schilderij van de in Bergen-Belsen omgebrachte Marinus van Raalte aan Arti uit te lenen. Dat het uiteindelijk wel op de expositie hing, kwam doordat het Stedelijk niet de eigenaar was. De gemeente Amsterdam liet evenwel weten het werk 'met pijn in het hart' beschikbaar te stellen. De reacties in de pers waren over het algemeen meedogenloos en keihard. 'Te laat' was een milde kop, 'Onbescheiden gesol' en 'Late smart' waren andere. 'Onkies', 'lid op de neus', 'krokodillentranen', 'gepleisterd graf' en 'tekort doen aan de goede smaak' heette het elders. Ook was er niet van alle omgekomen Artileden werk op de tentoonstelling. De nabestaanden van Gerrit van der Veen en Moses Cohen weigerden medewerking.

Vijftig werken teruggevonden

Deze tentoonstelling is door het onderzoeksteam gereconstrueerd en in een context geplaatst. Eenvoudig was dit niet, want het was niet bekend welke werken er allemaal gehangen hebben. Van een heleboel wel, van sommige niet. 'De onderzoekers en stagiairs van ons team', vertellen curator Marjoca de Greef en tentoonstellingsontwerper Marieke van Diemen, 'hebben een geweldige prestatie geleverd' (zie kader makers). Het afgelopen jaar is er intensief gezocht naar de werken die in 1947 in de In Memoriam-tentoonstelling hebben gehangen. Ze hadden geen afbeeldingen van de tentoongestelde werken of van de tentoonstelling zelf. Alleen de woedende kritieken in de kranten en een kleine catalogus met daarin de namen van de makers, de titels, het materiaal van de werken en de initialen van de toenmalige eigenaars. Die vormden de basis voor de zoektocht. Toch is, na goed zoeken en met heel veel hulp van familieleden, verzamelaars en musea, ongeveer de helft van de 103 werken teruggevonden. Ze hebben overal gezocht, bijvoorbeeld op de naam van Marinus van Raalte, in depots van musea en bij particuliere eigenaren en op die manier hebben ze veel boven water gekregen. 'Van de 103 werken die in 1947 tentoongesteld zijn, hebben we er vijftig terug weten te vinden. Dat is veel, als je bedenkt dat de ateliers en de huizen van de vermoorde kunstenaars na hun deportatie vaak leeggehaald zijn door de Duitsers.'

Marianne Franken, *Jongen met stok*, jaar onbekend, tekening, 80 x 65,5 cm, Collectie Arti et Amicitiae, Amsterdam

Fysieke plaats
'De vraag aan mij was in feite: hoe kunnen de niet teruggevonden werken toch aanwezig zijn?' licht Marieke haar tentoonstellingsontwerp toe. 'We gebruiken de twee grote expositiezalen voor de reconstructie van de In Memoriam-tentoonstelling uit 1947. We weten niet hoe de tentoonstelling er precies uit heeft gezien, maar wel dat er destijds lambrisering in de zalen heeft gezeten en dit heb ik als beeldend uitgangspunt genomen. In het tentoonstellingsontwerp nemen de afwezige werken, door middel van bijschriften, een nadrukkelijke plaats in. Op de bijschriften is niet alleen te lezen wat we weten uit de In Memoriam-catalogus, maar ook de nieuwgevonden informatie over de werken. Dat soms de afmetingen, het jaar van ontstaan en de huidige verblijfplaats tot op heden onbekend zijn, spreekt boekdelen. Van bijvoorbeeld Felix Hess hingen er oorspronkelijk eigenlijk 34 werken. In de catalogus uit 1947 hebben deze niet allemaal een eigen nummer, het waren reeksen klein formaat tekeningen. In de reconstructie zijn de tekeningen wel allemaal opgenomen als 'niet teruggevonden'. Ze nemen zo ook de fysieke plaats in die ze destijds hadden. Er komen banken in de zaal, zodat de toeschouwer kan gaan zitten en tot zich door kan laten dringen wat hier getoond wordt en wat niet.'

Reflectie
De expositie strekt zich niet alleen uit over de twee grote zalen. Alle ruimten worden gebruikt, bijvoorbeeld voor de biografieën van de indertijd elf exposanten, negen Joodse slachtoffers en twee in Indië omgekomen kunstenaars. Aan de tentoonstelling worden nu ook twee andere Joodse kunstenaars en Artileden toegevoegd, die indertijd niet zijn herdacht. Waarom die buiten de boot gevallen zijn, is onduidelijk. Bovendien wordt nu ook werk getoond van drie Joodse kunstenaars die gelukkig wel de oorlog overleefd hebben (zie kader exposanten).
Ook worden de persstemmen van 1947 gepresenteerd, net als archiefstukken en reflecties van enige nabestaanden, hedendaagse kunstenaars en andere betrokkenen (zie kader reflecties).

Marianne Franken, *Zelfportret*, jaar onbekend, olieverf op doek, 71 x 61 cm, Collectie Arti et Amicitiae, Amsterdam

Makers van de tentoonstelling
U zult begrijpen dat…
Marieke van Diemen (kunstenaar en conceptontwikkeling)
Marjoca de Greef (curator en conceptontwikkeling)
Niki de Horde (stagiair onderzoek)
Lucie van Hulst (co-curator en historisch onderzoek)
Jante van der Naaten (stagiair onderzoek)
Eliza van Walraven (co-curator en historisch onderzoek)

Werk wordt geëxposeerd van:
Expositie 1947
Maria Boas-Zélander
Max van Dam
Marianne Franken
Johan Gabriëlse
Salomon Garf
Hendrika van Gelder
Felix Hess
Baruch Lopes de Leão Laguna
Louis van der Noordaa
Marinus van Raalte
Mommie Schwarz

Bovendien van de omgekomen:
Martin Monnickendam
Charlotte Boom-Pothuis

En van de volgende drie Joodse kunstenaars die de oorlog hebben overleefd:
Jo Spier
David Schulman
Jaap Kaas

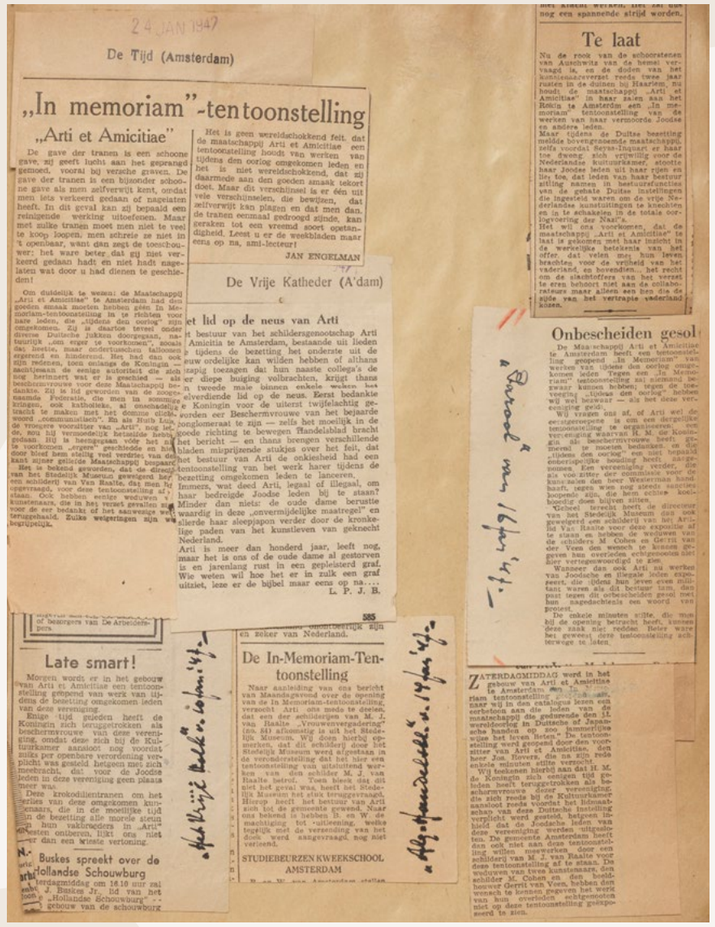

24 JAN 1947

De Tijd (Amsterdam)

„In memoriam"-tentoonstelling

„Arti et Amicitiae"

De gave der tranen is een schoone gave, zij geeft lucht aan het gepraangd gemoed, vooral bij versche graven. De gave der tranen is een bijzonder schoone gave als men zelfverwijt kent, omdat men iets verkeerd gedaan of nagelaten heeft. In dit geval kan zij bepaald een reinigende werking uitoefenen. Maar met zulke tranen moet men niet te veel te koop loopen, men schreie ze niet in 't openbaar, want dan zegt de toeschouwer: het ware beter, dat gij niet verkeerd gedaan hadt en niet hadt nagelaten wat door u had dienen te geschieden!

Om duidelijk te weten: de Maatschappij „Arti et Amicitiae" te Amsterdam had den goeden smaak moeten hebben geen In Memoriam-tentoonstelling in te richten voor hare leden, die „tijdens den oorlog" zijn omgekomen. Zij is daartoe tevoel onder diverse Duitsche jukken doorgegaan, natururlijk „om erger te voorkomen", zooals dat heete, maar ondertusschen falloweerd erginend en hinderend. Het had dan ook zijn redenen, toen onlangs de Koningin — aanleiding de eenige autoriteit die zich nog bestuurt wat er is geschied — als er beschermvrouwe voor deze Maatschappij bedankte. Zij is lid geworden van de nooitgaanmde Federatie, die men in sommige kringen, ook katholieke, al onschadelijk trachtt te maken met het domme cliché woord „communisteerd". En als Hare Majesteit de vroegere voorzitter van „Arti", nog lid van hij vermoedelijk betaalde heeft, godsan. Hij is heengegaan vóór het na te voorkomen „ergere" geschiedde en hij door bloed hem stelig veel verdriet, van de kant zijner geliefde Maatschappij brengen.

Het is bekend geworden, dat de directeur van het Stedelijk Museum geweigerd heeft een schilderij van Van Raalte, dat men hem opgevraagd, voor deze tentoonstelling ter staan. Ook hebben eenige weduwen van kunstenaars, die in het verset gevallen zijn voor de eer bedankt of het aanwezige werk terugvraagd. Zulke weigeringen zijn wel begrijpelijk.

Late smart!

Morgen wordt er in het gebouw van Arti et Amicitiae een tentoonstelling geopend van werk van tijdens de bezetting omgekomen leden van deze vereniging.

Enige tijd geleden heeft de Koningin zich teruggetrokken als beschermvrouwe van deze vereniging, omdat deze zich bij de Kultuurkamer aansloot, zij voordat zulks per openbare verordening verplicht was geseld. Intgoen met zich meebracht, dat voor de Joodse leden in deze vereniging geen plaats meer was.

Deze krokodillentranen om het lotgeval van deze omgekomen kunstenaars, die in de moeilijke tijd van de bezetting alle morele steun van hun vakbroeders in „Arti" moesten entbeeren, likt ons niet er dan een wreede vertoning.

Buskes spreekt over de Hollandse Schouwburg

Vandagmiddag om 16.10 uur zal J. Buskes Jr., lid van het „Hollandse Schouwburg"-gebouw van de schouwburg

585

De Vrije Katheder (A'dam)

Het is geen wereldschokkend feit, dat de maatschappij Arti et Amicitiae een tentoonstelling houdt van werken van tijdens den oorlog omgekomen leden en het is niet wereldschokkend, dat zij daarmede aan den goeden smaak tekort doet. Maar dit verschijnsel is er één uit vele verschijnselen, die bewijzen, dat zelfverwijt kan plagen en dat men dan, de tranen eenmaal gedroogd zijnde, kan geraken tot een vreemd soort opstandigheid. Leest u er de weekbladen maar eens op na, ami-lezeur!

JAN ENGELMAN

et lid op de neus van Arti

t bestuur van het schildersgenootschap Arti Amicitia te Amsterdam, bestaande uit leden tijdens de bezetting het onderste uit de suw ordelijke kan wilden hebben of althans napig toezagen dat hun naaste collega's de er diepe buiging volbrachten, krijgt thans n tweede maal binnen enkele weken het elverdiende lid op de neus. Eerst bedankte e Koningin voor de uiterst twijfelachtig geworden eer Beschermvrouwe van het bejaarde nonglomeraat te zijn — nafis het moeilijk in de goede richting te bewegen Handelsblad bracht het bericht — en thans brengen verschillende bladen min-pijnende artikjes over het feit, dat het bestuur van Arti de onkiesheid had een tentoonstelling van het werk harer tijdens de bezetting omgekomen leden te houden.

Immers, wat deed Arti, legaal of illegaal, om haar bedreigde Joodse leden bij te staan? Minder dan niets: de oude dame bezuiste waardig in deze „onvermijdelijke maatregel" en sliefde haar sleepjapon verder door de kronkelige paden van het kunstleven van geknecht Nederland.

Arti is meer dan honderd jaar, leeft nog, maar het is ons of de oude dame al gestorven is en jareniang rust in een gepleisterd graf. Wie weten wil hoe het er in zulk een graf uitziet, lese er de bijbel maar eens op na....

L. P. J. B.

De In-Memoriam-Tentoonstelling

Naar aanleiding van ons bericht van Maandagavond over de opening van de In Memoriam-tentoonstelling, verzocht Arti ons mede te deelen, dat een der schilderijen van M. J. van Raalte „Vrouwenvergadering" (no. 641 afmoetig is uit het Stedelijk Museum. Wij doen hierbij opmerken, dat dit schilderij door het Stedelijk Museum werd afgestaan in de veronderstelling dat het hier een tentoonstelling van uitsluitend werken van den schilder M. J. van Raalte betrof. Toen bleek dat dit niet het geval was, heeft het Stedelijk Museum het zijne teruggevraagd. Hierop heeft het bestuur van Arti zich tot de gemeente gewend. Naar ons bekend is hebben B. en W. de machtiging tot uitleening, welke toegelijk met de verzending van het doek werd aangevraagd, nog niet verleend.

STUDIEBEURZEN KWEEKSCHOOL AMSTERDAM

Te laat

Nu de rook van de schoorstenen van Auschwitz van de hemel verdwaagd is, en de doden van het kamptenkazerverset reeds twee jaar rusten in de duinen bij Haarlem, zo houdt de maatschappij „Arti et Amicitiae" in haar zalen aan het Rokin te Amsterdam een „In memoriam" tentoonstelling van de werken van haar vermoorde Joodse en andere leden.

Maar tijdens de Duitse beezetting mikkte bovengenoemde maatschappij, zelfs voordat Seyss-Inquart er haar toe dwang zich vrijwillig voor de Nederlandse kultuurkamer, stootte haar Joodse leden uit haar rijen en liet toe, dat leden van haar bestuur zitting namen in bestuursfuncties van de gehate Duitse instellingen die ingesteld waren om de vrije Nederlandse kunstuitingen te knechten en in te schakelen in de totale oorlogvoering der Naazi's.

Het wil ons voorkomen, dat de maatschappij „Arti et Amicitiae" te laat is gekomen met haar inzicht in de werkelijke betekenis van het offer, dat velen met hun leven brachten, voor de vrijheid van het vaderland, en bovendien, het recht om de slachtoffers van het verzet te eren behoort niet aan de collaborateurs maar alleen aan hen die de zijde van het vertrapte vaderland kiezen.

Onbescheiden gesol

De Maatschappij Arti et Amicitiae te Amsterdam heeft een tentoonstelling geopend „In Memoriam" van werken van tijdens den oorlog omgekomen leden. Tegen een „In Memoriam" onbescheiden aan zullen zij moeilijk kunnen hebben; tegen de toevoeging „tijdens den oorlog" hebben wij wel bezwaar — als het deze verzetsgrijze geld.

Wij vragen ons af, of Arti wel de eerzuiverste is om een dergelijke tentoonstelling te organiseren, nu de Koningin als beschermvrouwe heeft gemeend te moeten bedanken, en de „tijdens den oorlog" een niet bepaald onbezoedelde houding heeft aangenomen. Een vereenigling verder, die als voorzitter der commissie van de kunstenaars den heer Westerman Holstijn heeft, zagen wij een aantal jaren loopende zijn, die hem echter kostelijk hoedig deed verdwijnen en zitten.

Verbeet dan niet dat de directeur van het Stedelijk Museum dan ook geweigerd om schilderij van het Arti te staan en hebben de weduwen van de schilders M Cohen en Gerrit van der Veen den wensch te kennen gegeven hun overleden echtgenooten niet hier verzegenwoordigd te zien.

Wanneer dan ook Arti na werken van Joodsche en Illegale leden exposeert, die tijdens hun leven evenmilitant waren als dit bestuur zam, dan past tegen dit onbescheiden gesol met hun nagedachtenis een woord van protest.

De enkele minuten stilte, die men bij de opening betracht heeft, kunnen deze aak niet redden. Beter ware het geweest deze tentoonstelling achterwege te laten.

ZATERDAGMIDDAG wordt in Arti et Amicitiae te Amsterdam, Rokin 80, aanstaande, naar wij in den catalogus lezen, een tentoonstelling ter gedachtenis aan de leden van de maatschappij die gedurende den 2e wereldoorlog in Duitsche of Japansche handen op hun tragische wijze het leven lieten." De tentoonstelling wordt geopend door den voorzitter van Arti et Amicitiae, den heer J. Revers, die na zijn rede enige minuten stille verzocht.

Wij teekenen hierbij aan dat H. M. de Koningin zich eenigen tijd geleden heeft teruggetrokken als beschermvrouwe dezer vereeniging, die zich reeds bij de Kultuurkamer aansloot zoeds voordat het bloemenschaap van deze Duitsche instelling verplicht werd gesteld, hetgeen ilhield dat de Joodsche leden van deze vereeniging werden uitgeschakeld. De gemeente Amsterdam heeft den cek niet aan deze tentoonstelling willen meewerken door een schilderij van M. J. van Raalte in deze tentoonstelling af te staan. De weduwen van twee kunstenaars, den schilder M. Cohen en den beeldhouwer Gerrit van Veen hebben den wensch te kennen gegeven het werk van hun overleden echtgenooten niet op deze tentoonstelling geëxposeerd te zien.

Persstemmen naar aanleiding van de herdenkingstentoonstelling van 1947

Reflecties
Alexandrien van der Burgt-Franken – achternicht van Marianne Franken, een der omgebrachte Artileden
Michiel Levit – verzamelaar van Joodse kunst
Tom Rooduijn – journalist en auteur van 'Amstel 278: Een noodlottige vriendschap in oorlogstijd'
Ria Stork – vrijwilliger en voormalig gérant-huisbewaarder bij Arti et Amicitiae
Jeroen Werner – huidige voorzitter van Arti et Amicitiae

Info
'U zult begrijpen dat… De keuzes van Arti et Amicitiae in en na WO2'
Arti: 2 september 2022 – 2 oktober 2022

Een kwartje per stuk

De firma Michaplast

Antoinette Frijns

Tijdens de Duitse bezetting was in de Nieuwe Kerkstraat in Amsterdam de firma Michaplast gevestigd. De firma produceerde op grote schaal schilderijtjes met decoratieve voorstellingen. Het bedrijf liet bij thuiswerkers ook broches en tegels decoreren. Eigenaar was de joodse weduwe Michael en de firma was gevestigd in een soort via een poortje te bereiken fabrieksgebouw. Het poortje en de huizen die aan de straatkant voor het gebouw stonden, zijn al lang geleden afgebroken.
Vanaf maart 1941 mochten Joden geen eigen bedrijf meer hebben. Een heer Goels, geen Jood, had de leiding. Goels is de heer keurig in pak rechts op de groepsfoto.
In 1942 werkten er ongeveer twintig personen in het bedrijf, van wie een aantal Joods. De tekstschrijver en schilder Paul Rollman, die over Michaplast een ballade schreef, en Karel Links, een roomse jongen uit Helmond die na de oorlog bekend werd als tekenaar, werkten er, evenals Felix Hess. Hess was lid van Arti et Amicitiae geweest. In november 1941 had het Artibestuur hem geschreven dat hij als Jood ingevolge Verordening 199/41 van de bezetter geen lid meer mocht zijn van de Vereniging.
In het gebouw in de Nieuwe Kerkstraat zaten de schilders in een grote kale, rechthoekige werkplaats aan lange tafels de schilderijtjes te maken. Iedere schilder kreeg een rekje met 36 triplex paneeltjes met een laagje grondverf voor zich op tafel gezet. Er kon gekozen worden uit een aantal voorbeelden. De verf kwam van de firma, de penselen en kwasten moest de schilder zelf meenemen. Een schilderijtje leverde de maker een kwartje op. De meeste werknemers wisten de 36 paneeltjes allemaal wel te beschilderen. Felix Hess maakte er echter hooguit één per dag. Hij schilderde vooral portretten van Volendammers en Zeeuwse boeren en boerinnen in klederdracht. Op de foto is Hess de man met de pijp en het puntbaardje: op de achterwand zijn enkele van zijn schilderijtjes te zien. De schilderijtjes werden in de lijstenmakerij ingelijst en voor verzending in kisten verpakt. Ze werden waarschijnlijk naar Duitsland en Oostenrijk verkocht.
Ook was er nog een magazijn waar de Joodse werknemers zich bij onraad konden verschuilen. Door een kast voor de toegangsdeur te schuiven werd de ingang naar het magazijn verborgen. De meeste Joodse werknemers hebben de oorlog niet overleefd.

Personeel van de firma Michaplast in 1942

foto J.M. Bakels, Collectie Joods Museum

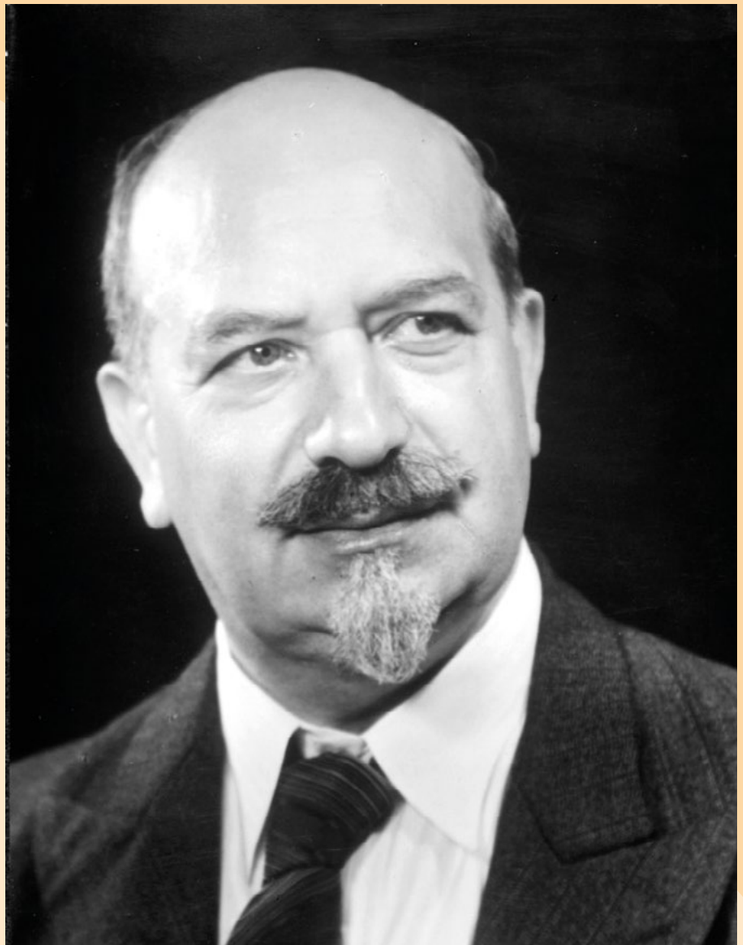

Felix Isidoor Hess (1878-1943)

Felix Hess was aquarellist, schilder, (politiek) tekenaar en lithograaf. In 1911 was hij lid van Arti et Amicitiae geworden. Tussen 1916 en 1936 tekende hij onder de schuilnaam 'Jantje' voor het tijdschrift *De Groene Amsterdammer* het stripverhaal 'Uit het kladschrift van Jantje'. Hij leverde daarin commentaar op politieke kwesties gezien door de ogen van een kind.
Op 27 maart 1943 kwamen Felix Hess en zijn vrouw in Westerbork terecht. Pogingen om een Sperre, uitstel van deportatie, te krijgen, mislukten. Op 6 april 1943 zijn beide echtelieden naar Sobibor gedeporteerd, waar ze op 9 april 1943 zijn vermoord.

Portret van Felix Hess, 1938
Foto Wouter van Gool, Collectie Joods Museum

Miniatuur-schilderijtje op hout, 1940-1944

Collectie Joods Museum

Literatuur

Jan Willem en Sjoerd Holsbergen, *Waar het gebeurde*, Amsterdam 1984, pp. 126-129.
Onno Voitus van Hamme, artikel in *De Phoenix* 1 (2020) 2, p. 5.
'Michaplast', ballade door Paul Rollman, 1942. Zie collectie Joods museum object nr. DOO5064.

Waarom de sociëteit af en toe een dag dicht is

Arti en de personeelscrisis

Kaj aan het werk

De hele westerse wereld schreeuwt om personeel. Arti dus ook, en daarom moet de sociëteit vanwege gebrek aan medewerkers af en toe een dag dicht. Bedrijfsleider Kaj Kraaij laat zien hoe groot de problemen zijn.

tekst Camiel Hamans
foto's Kees Funke Küpper

Op zijn tablet toont hij de website voor horecavacatures, die meer dan 1.500 pagina's lang blijkt. Op elke pagina staan zo'n 15 advertenties van bedrijven die personeel zoeken. Een behoorlijk aantal van die advertenties biedt in een keer meerdere vacatures aan. Op een willekeurig geopende pagina komen we bijvoorbeeld een zaak tegen die meer dan tien mensen vraagt. Vlak eronder een bedrijf dat twee nieuwe medewerkers zoekt. Op een volgende pagina kondigen de eerste drie advertenties samen al 14 vacatures aan. De horeca staat, net als de zorg en detailhandel, te springen om mensen.

Onbetaalbare huur

'En in Amsterdam kiest een sollicitant niet voor een winkel of horeca. Want met wat je daar verdient, kun je de huur niet betalen. Stel, je bent vierentwintig jaar en je woont op kamers, dan moet je naar buiten Amsterdam als je zelfstandige woonruimte zoekt. In Amsterdam is het veel te duur, maar als je buiten woont, is de horeca weer geen optie, want hoe kom je 's avonds thuis, als je je van je salaris geen auto en parkeerkosten in Amsterdam kunt permitteren. Onze medewerker Winston, die drie à vier dagen bij ons werkte, moest met zijn vrouw en kind uit zijn woning. Met wat hij en zijn vrouw verdienden, konden ze geen ander huis in Amsterdam vinden. Toen hij zich bij de gemeente meldde, kreeg hij daar als antwoord dat hij zich maar bij de daklozenhulp moest melden. Hij is naar Rotterdam verhuisd en we zijn hem kwijt. Amsterdam lijkt op weg om een light versie van Londen te worden, waar mensen per dag drie tot vier uur reizen om op hun werk en weer thuis te komen, maar voor de horeca werkt dat niet. Midden in de nacht is er geen ov meer.'

Woonruimte

'Vrijwilligers vragen in te springen is geen optie. Voor de tentoonstellingszalen en de deurwachten gaat dat prima. Dat is zittend werk, maar achter de bar staan is een fysieke zaak. Het merendeel van onze leden is toch al wat ouder, zeker de mensen die over voldoende vrije tijd beschikken. En soms is het ook een beetje oorlog. Uitdagend is het in elk geval. Bovendien hebben we regelmatig weekendverhuur. Dat zijn grote partijen. Joep gaat nu weg en we hopen zijn vacature op te kunnen vullen, maar of het lukt een wat oudere, rustige medewerker te vinden, vraag ik me af. Zo veel iets oudere, ervaren krachten lopen er niet meer rond in de horeca. In Brabant biedt een werkgever al woonruimte aan. Als Arti dat zou kunnen doen, hebben we een grotere kans om mensen te vinden.'

Klein team

'We hebben een klein team. Vijf mensen, inclusief mijzelf en Hannah Oul-Hadj, die manager sociëteitsevenementen is, maar net als ik regelmatig inspringt achter de bar en in de bediening. Zelfs Johanna Somers, de zakelijk leider van heel Arti, neemt regelmatig diensten op zich. Eigenlijk zouden we om de lunches en diners goed te kunnen bezetten zes mensen nodig hebben in de sociëteit, naast de drie koks en een parttime afwashulp in de keuken. Gelukkig hebben we een heel laag ziekteverzuim, maar als er zich 's ochtend onverhoopt iemand afmeldt, komen we meteen in de problemen. Normaliter staat er namelijk overdag één medewerker achter de bar en 's avonds twee.'

'De bezetting kan ik soms slechts met kunst- en vliegwerk rond krijgen. Laatst hadden we hier een zaterdagavondverhuur, een grote partij. Daar had ik een extra glazenophaler voor nodig. Als je niemand uit je vaste bestand of uit je omgeving kunt vinden, heb je daarvoor de website Temper. Dat is een platform waarop flexwerkers en aanbieders van klussen elkaar vinden. Vroeger vond je daar gemakkelijk een student of veredelde stagiair. Die zijn nu niet meer beschikbaar, want die kunnen nu al stageplekken en baantjes in hun eigen vak vinden of racen door de stad als thuisbezorger. Zo'n tien dagen voor de betreffende avondpartij zette ik de klus op Temper. Indertijd kreeg ik dan vrij snel zes tot acht aanmeldingen en kon ik kiezen. Nu gebeurde er niets, terwijl ik toch een mooi uurloon van 24 euro bood, wat vóór de lockdown tussen de 15 en 22 euro lag, inclusief bemiddelingskosten.'

'Na een paar dagen verhoogde ik het bedrag naar 26, vervolgens naar 28 euro, en er kwam nog steeds niemand, totdat er zich tenslotte iemand aanbood voor 31 euro, inclusief de kosten van het platform. Ik heb hem moeten inhuren, want ik had geen keus, en dat terwijl de vakbond nu actie voert voor een minimumloon van 14 euro bruto. We staan met de rug tegen de muur. Arti is niet de enige, daardoor is het zo moeilijk om mensen te vinden. En dus moeten we net als veel andere gelegenheden af en toe sluiten. Het is jammer, maar het kan niet anders.'

Een verlaten Arti

Dankzij vasthoudendheid een continue programmering

Harald Schole organiseerde veertig sociëteitstentoonstellingen

Harald Schole is voor veel Artileden een bekend gezicht. Ten eerste door zijn jarenlange organiseren van tentoonstellingen in de sociëteit. Daarnaast door zijn actieve opstelling tegenover de vereniging over meer algemene zaken die Arti betreffen.

tekst Hans Kuiper
foto's Josje Crince Le Roy

Maar Harald is allereerst beeldhouwer, al decennia professioneel actief in binnen- en buitenland. Zijn loopbaan begon ongeveer na het afsluiten van zijn opleiding aan de Gerrit Rietveld Academie in 1977. Internationale projecten deed hij bijvoorbeeld in Mali en India. In Mali waren Hama Goro en hij organisatoren van Station Gare Mali, een project met kunstenaars uit Mali, Benin, Togo en Nederland. Van het gebouw van Soleil d'Afrique, een kunstenaarsinitiatief, werd één groot kunstwerk gemaakt. Kunstenaars ontvingen een vergoeding en iedereen kon mee-eten. Twee kunstenaars interviewden voor een plaatselijk radiostation voorbijgangers. Langwerpige banieren, een van de resultaten van de workshops, nam hij mee naar Nederland en deze werden tentoongesteld op meerdere plekken, zoals het Lloyd-hotel in Amsterdam. Een grote subsidiegever afficheerde het als een voorbeeld van verandering van de kunstpraktijk. (Dat nu, jaren later, tijdens de Documenta centraal staat.)

Veelzijdig organisator

Zijn activiteiten als kunstenaar combineert hij vaak met die van curator. Dit laatste doet hij zowel betaald als onbetaald. Door de organisatie daarvan is hij goed op de hoogte van regelingen en mogelijkheden tot financiering, hoewel lang niet alles gehonoreerd wordt. Hij zat als 'jonge hond' in een commissie voor de BKR, de oude Beeldende Kunstenaarsregeling, die jarenlang een inkomstenbron was voor veel kunstenaars, maar eind jaren tachtig werd afgeschaft. Hij was actief lid van de BBK en de Kring van Beeldhouwers en werkte als freelance adviseur, onder meer voor het AFK.
Ik spreek Harald in zijn woning annex studio en tentoonstellingsruimte aan de Weesperzijde. Het is een mooie zomermiddag en we zitten in een redelijk koele woonkamer aan de eettafel. Harald laat mij verschillende publicaties zien van de vele projecten die hij georganiseerd heeft of waaraan hij deelnam. Bij Arti kennen we bijvoorbeeld zijn 'African Amicitiae', een grote tentoonstelling met kunstenaars en kunstenaressen uit Afrika, zoals Zanele Muholi (bekend van haar fotoportretten), Admire Kamudzengerere (deelnemer aan de Biënnale van Venetië in 2017), Samson Kambalu (schrijver en docent beeldende kunst in Oxford) en vele anderen.
Ook valt mijn oog op het boek *Buddha Enlightened*, een groot project in Bihar in India, waar Harald een sculptuur maakte met de titel 'Spinoza meets Buddha'. Naast zijn kunstwerk maakte hij een persoonlijk boekje met foto's, tekeningen en teksten over zijn verblijf in Bihar en omgeving.
Harald is al jaren gefascineerd door Spinoza en heeft vrijwel al zijn werk gelezen. In de jaren negentig maakte hij in samenwerking met Arti de internationale manifestatie 'de steen vliegt / a stone in flight' over de actualiteit van Spinoza's gedachtegoed, waarbij een gelijknamige publicatie verscheen met essays van onder anderen Bas Heijne en Rudi Ekkart over het leven van Spinoza. Het was een gemeenschappelijk project van Vereniging Het Spinozahuis, Arti et Amicitiae en het AFK.

Punten ter verbetering

We drinken thee en Harald vertelt. We switchen van zijn eigen werk naar Arti en zijn algemene ervaring met 'de kunstwereld'. Hij weet enorm veel, kent de ins and outs van het kunstbeleid van de laatste decennia en dus ook de schandalen en schandaaltjes. Nu ga ik hier geen roddelrubriek van maken, maar er komt aan tafel een aantal sappige verhalen voorbij. In het algemeen vindt Harald dat 'de kunst zichzelf de nek heeft omgedraaid', met name financieel. De budgetten zijn allang niet meer zo riant als enkele decennia geleden, maar dat is wel bekend. Ook staan kunstbestuurders en met name politici naar zijn idee ver van de werkelijkheid van alledag in de kunsten af. Sinds de jaren tachtig doemen er overal politicologen en andere academici op, die met gebruik van veel jargon als 'stroomlijnen' en 'zelfredzaamheid' de kunstbudgetten korten.

Harald is sinds 1997 lid van Arti. Hij organiseerde de laatste zeven jaar veertig tentoonstellingen en kreeg op die manier vanuit een andere hoek een beeld van de Arti-organisatie. Volgens Harald koerst Arti te veel op het instituut en te weinig op de gemeenschap. Harald constateert droog: 'Je staat als onbezoldigd kunstenaar onder aan de ladder.'
Hij bezorgde het bestuur 'meer dan vijftien punten ter verbetering' en het bestuur zegt netjes: 'We nemen het mee.' Harald vervolgt: 'De gemiddelde Amsterdammer kent Arti niet. Ik was vele keren host tijdens de Zomersalons, passanten zijn huiverig om naar binnen te gaan en veel Amsterdammers denken dat Arti een chic hotel is en de sociëteit de lobby. Je weet niet waar je heen moet wanneer je als onbevangen persoon voor het eerst binnenkomt. Waar is de Art-Space, wat gebeurt er op de Schouw deze maand, wat zijn de lezingen, wat gebeurt er boven en wat beneden?'
Eenvoudige communicatieregels worden niet gevolgd, 'de drempel is hoog. De verlichting in de sociëteit is nog steeds zeer slecht, er zou een spotje op het beeldje van Jan Meefout kunnen staan, met extra leds kan het glas-in-lood in het trappenhuis als een feestelijke lichtbron worden benut.'
Toen Arti initiatief ondernam, bijvoorbeeld door tijdens het coronatijdperk een veiling te organiseren, was die niet openbaar, buitenstaanders mochten niet meebieden, laat staan dat ze er überhaupt van wisten. 'Het is eigenlijk een gouden kans: combineer de inzet van de kunstenaars en medewerkers bij zo'n veiling met een grote advertentie, bijvoorbeeld: Doe mee met Arti en steun de kunstenaars.' Harald vraagt zich af of er bij Arti angst heerst om een stap buiten de deur te zetten. Op die manier blijft Arti naar binnen gericht en zal het niet de heraut van de kunst zijn die het ooit geweest is. 'Maar', verzucht hij, '180 jaar bestaan werkt consolidatie in de hand.'

Vasthoudend

Het is tijd dat iemand anders het stokje van Harald overneemt, met name wat de organisatie van tentoonstellingen in de sociëteit betreft. Het moet gezegd dat dat geen gemakkelijke klus is, want Harald heeft vasthoudendheid getoond en een continue programmering weten te realiseren. Zijn boodschap zou Arti ter harte moeten nemen, actieve leden als Harald zijn belangrijk en de vereniging zou meer moeten doen om hen te ondersteunen en daadwerkelijk interesse te tonen. Het bestuur moet niet schromen om uit de bestuurskamer te komen en waar mogelijk stimulerend op te treden. Het personeel kan daarin ook een belangrijke rol vervullen. Waarvan akte.

Harald, bedankt voor je vele werk en je niet aflatende energie.

HET IS GEZIEN
DOOR FRANS LASÈS

Gekantelde blik

Wanneer ik bij de geldautomaat naast de hoofdingang van Artis aankom, houden ze er de wacht. Dat geeft me een veilig gevoel. Het kan ook zijn dat ze me staan op te wachten en mij expres laten voorgaan. In dat geval ben ik er niet helemaal gerust op. Ze zijn met z'n tweeën, mannetje en vrouwtje. Eigenlijk spreek je in dit geval van woerd en eend. Hij met zijn felgekleurde groene kop, wit nekbandje, bruine bef en verder grijs-bruin met witte staart. Zij in stemmig bruin met precies zo'n staart. Al snel wordt mij duidelijk dat zij niets kwaads in de zin hebben. Sterker nog, ze schenken in het geheel geen aandacht aan mijn verrichtingen. Ze hebben vooral oog voor elkaar. Ongestoord berg ik mijn bankpasje en de zojuist geïncasseerde bankbiljetten op. Als ik wegloop, zet ook het stel zich in beweging en waggelt de andere kant op.
Later die middag passeren wij elkaar op de Nijlpaardenbrug, de ophaalbrug voor fietsers en voetgangers bij het Entrepotdok. Ik rechts, het onafscheidelijke koppel links en op korte afstand achter elkaar. Heel even heb ik de neiging ze te groeten. Ze lijken in het geheel geen haast te hebben. Ik geef ze geen ongelijk. De najaarszon schijnt alsof het hoogzomer is, en vanaf de brug hebben zij een prachtig zicht op het water en de historische pakhuizen erlangs.
De volgende dag kom ik nu in gezelschap van mijn vrouw op weg naar filmhuis Kriterion langs café-restaurant Koosje. Tot mijn verrassing zie ik het stel vlak onder het openstaande keukenraam zitten.
'Kijk,' zeg ik, 'dat zijn die twee waarover ik vertelde.'
We stoppen even en amuseren ons met het opmerkelijke tafereel. Gevangen in één blik zie ik zowel het verliefde koppel onder het raam als de chef-kok in de keuken. Associërend zeg ik: 'Die eenden zitten te wachten tot hun moment daar is en ze door de kok naar binnen worden geroepen.' Ja, sorry ik kan het niet helpen. Dit is wat er spontaan in me opkomt. Mijn vrouw laat daarop weten: 'O, ik dacht: die zitten te wachten tot ze van de kok iets te eten krijgen.'
Dat verschil in benadering, wat is dat toch? Een mannendingetje? Mannen willen nog wel eens de ironische bril opzetten. Zijn ze bevreesd voor de lyriek en kiezen ze daarom voor de veilige satire?
Dan komt er een man van gevorderde leeftijd aangelopen, uit het café, te zien aan zijn tred. Het is iemand van wie ik niet direct verwacht dat hij aandacht heeft voor de eenden-idylle. Hij komt erbij staan.
'Fantastisch, hè, die beestjes,' zegt-ie. 'Die hebben het fijn samen. Ik zie ze wel vaker hier in de buurt scharrelen. Altijd met z'n tweetjes. Lief, hè.' En terwijl hij doorloopt: 'Dieren halen geen rottigheid uit, zoals mensen.'
Mannendingetje? Ik ga ineens twijfelen. Het zou natuurlijk ook mijn eigen gekantelde blik op het waarneembare kunnen zijn.

www.franslases.nl

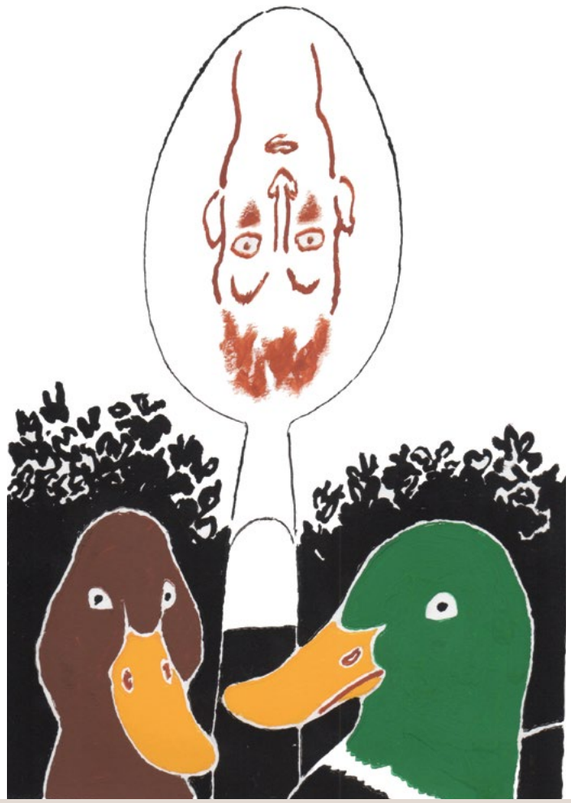

illustratie Peter van Hugten

‘Welingelichte kringen’ vanuit de sociëteit van Arti

*Voor alle duidelijkheid, het woordje **van** was en is heel belangrijk, zowel in woord als in geschrift. Het geeft aan dat de Maatschappij Arti et Amicitiae, in de volksmond kortweg Arti, in haar prachtige pand niet alleen tentoonstellingszalen, maar ook een sociëteit heeft. De leden-kunstenaars en de kunstlievende leden hebben toegang tot de tentoonstellingen en de sociëteit en kunnen gasten introduceren.*

Ria Stork

Wellicht was dat voor de VPRO reden om vanuit de sociëteit het radioprogramma ‘Welingelichte kringen’ te presenteren. In 1975 was het nog tijdens de lunch, eerst gepresenteerd door John Jansen van Galen en daarna door Rogier Proper. Later door Henk Hofland en tot 1997 door Joop van Tijn. Inmiddels was de tijd van uitzending naar 17 uur gegaan.
In de beginjaren kwam er een geluidswagen voor de deur, later hing er een kastje waar de technicus kon inpluggen. De vorm was inmiddels een groepsgesprek waarvoor politici of deskundigen werden uitgenodigd. Joop van Tijn was gespreksleider en wekelijks schoven Piet Grijs (Hugo Brandt Corstius), Harry van Wijnen, Henk Hofland en Cees Nootboom aan de laatste als hij in het land was. De productie was in handen van Leonie Smit en later Tessel Blok. Iedereen was lid en maakte daar ook op andere tijden gebruik van. Overdag was Arti een prima plek voor een interview of gewoon een afspraak met een gast, de rust was in de drukke binnenstad een verademing.

Biljartballen

Dat het programma door het hele land goed beluisterd werd, was duidelijk. Bij de open monumentendagen waren er veel bezoekers uit diverse provincies, dan kwam de vraag waar de heren zaten, omdat ook de biljartballen te horen waren; sommigen vertelden dat ze op vrijdagmiddag altijd in de auto luisterden. De beslotenheid was een groot voordeel, omdat alleen genodigden naar binnen mochten. Na de uitzending kwamen de drankjes en de bitterballen op tafel en was het nog lang gezellig.
In 1997 vond de VPRO de locatie te duur en wilde ze terug naar de studio. De programmamakers voelden hier niets voor en halverwege 1997 stopte het programma definitief. Het programma in de lopende vorm zou hoe dan ook stoppen na het overlijden van een van de heren, dat was een afspraak. Joop van Tijn overleed in september van dat jaar.
Het was een bijzondere tijd in de sociëteit **van** Arti.

Arend Jan Heerma van Voss, jarenlang vast Artibezoeker, overleed dit voorjaar. Heerma van Voss was regelmatig te gast in het befaamde VPRO-radioprogramma, waaraan hij niet alleen als directeur van de VPRO, maar ook als journalist en spraakmaker gewaardeerde bijdragen leverde.

Journalistiek epicentrum

Ik pluk een foto van het internet. Zwart-wit, ‘Welingelichte kringen’. Moet ergens eind jaren tachtig zijn, de periode waarin ik als beginnend radiotechnicus bij de NOS dit wekelijkse VPRO-programma mocht ‘schuiven’. De locatie was bijzonder: Sociëteit Arti et Amicitiae aan het Rokin in Amsterdam, bij mijn collega’s niet zo populair, niet zozeer vanwege de inhoud als wel vanwege het rijden en parkeren in het centrum van de hoofdstad. Voor mij minder een probleem, want ik geboren en getogen in Amsterdam.
Bij het bestuderen van de foto komen de herinneringen los: het Opeltje volgeladen met apparatuur, want voor een heuse reportagewagen was geen plek op de stoep voor het etablissement, de altijd weer hachelijke onderneming om de auto kwijt te raken, de losse spullen, de wirwar aan kabels en snoeren op de presentatietafel, de schuimrubbertjes onder de tafelstatieven om bonken en dreunen te vermijden, verbinding maken met de studio in Hilversum (het programma was ‘live’), waarbij ik hulp kreeg van een heuse PTT-ambtenaar die mij de geteste muziek- en spreeklijn aanbood op het zogenaamde PTT-plankje. Als je eenmaal de verlossende stem van je collega in Hilversum hoorde en hij het getik van de biljartballen kon waarnemen, wist je dat het ergste leed geleden was. Nu was het wachten op de productie en de presentatie en de al of niet op tijd zijnde journalistieke coryfeeën.
In de loop van de uitzending werden de glazen almaar leger en de asbakken voller. Tijdens de soms verhitte discussies trok de rook als kruitdamp langs de lambriseringen omhoog en zette het hele tafereel in een diffuus licht. Alhoewel hard-zacht, verstaanbaarheid en microfoonpositie de belangrijkste punten van aandacht voor mij bleven, koesterde ik ook het feit dat ik weer voor even deelgenoot mocht zijn van dit journalistieke epicentrum aan het Rokin.

Cees Sleven, gepensioneerd radiotechnicus

Presentator Joop van Tijn met links van hem Max van Weezel en rechts Hugo Brandt Corstius, Harry van Wijnen en een gast.

Arjen Lancel zet zijn tiende Museumnacht Manifestatie op

BIG DADA

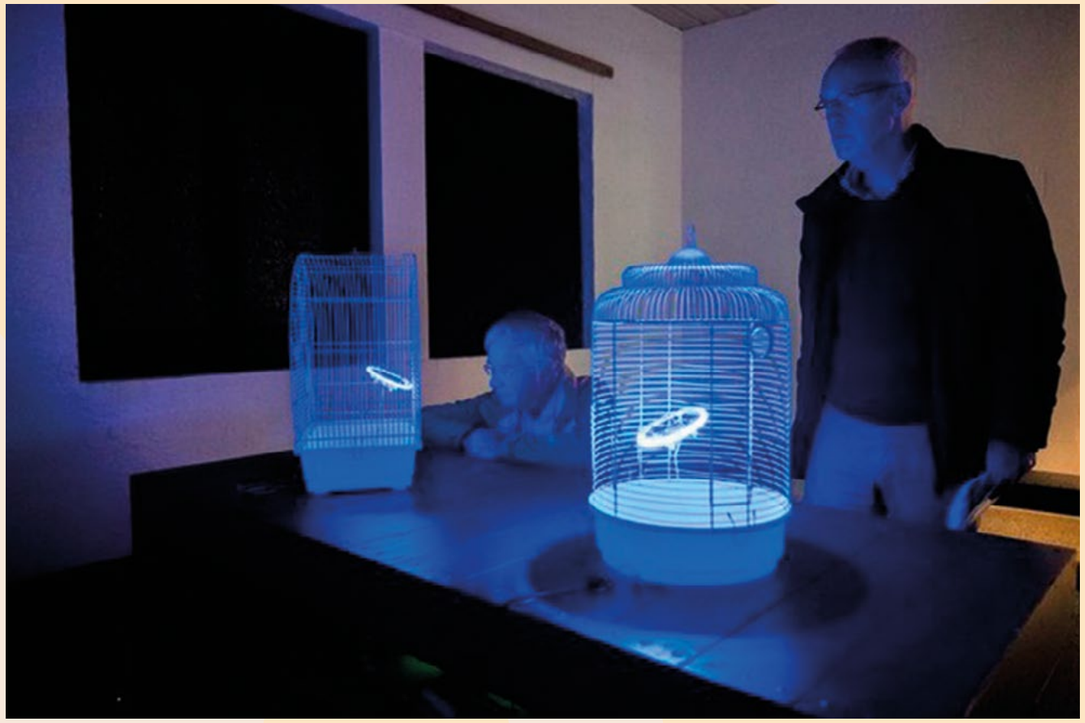

Bram Ellens' Robots in Captivity

Een combinatie van 'grootschalige controle en spontane chaos, dadaïsme in tijden van dataïsme, de mens als god en kind', schrijven Arjen Lancel en Kim Nathalia in hun toelichting over de komende Museumnacht Manifestatie die ze Big DaDa noemen. Hoe het speelse, dada, kan dienen ter verdediging van de totalitaire dreiging van algoritmen. Het totale pand van Arti staat van 21 oktober tot en met 5 november in het teken van 'de kracht der verbeelding', zoals de ondertitel luidt, in een tijd waarin de dwang van digitale systemen het leven lijkt te bepalen.

Camiel Hamans

Opnieuw is Arjen Lancel de grote gangmaker van dit interdisciplinair en interactief project. Dit jaar werkt hij samen met Kim Nathalia van het reizend kunstplatform Stichting MILK. In vergelijking met andere jaren is de opzet noodgedwongen wat veranderd. Begint de manifestatie normaliter met de Museumnacht en volgen er dan nog een paar weken van exposities, performances, lezingen, rondleidingen, films en workshops, nu is de volgorde omgekeerd, omdat IDFA, vaste huurder van Arti, de ruimten meteen na de Museumnacht van 5 november nodig heeft. Daarom hebben Arjen en Kim een drietrapsraket bedacht: 21 oktober een big opening, volledig gewijd aan Big DaDa, met ruimtevullende installaties waarin ook performances gepresenteerd kunnen worden, een week later Club DaDa, performances door jongeren, en tenslotte op 5 november de Big Museumnacht, alles wat hiervoor al te zien was, aangevuld met extra 'attracties' en vanzelfsprekend muziek en bewegend beeld. En dat overal in het gebouw, niet alleen in de tentoonstellingszalen en de sociëteit, maar ook op de trappen, in de hal, de entree en op de bordessen, een parcours van verbeelding, overal activiteit, overal uitdaging.

Uithangbord

Arjen Lancels Museumnacht is vrijwel elk jaar goed voor een bekroning, een prijs of een lovende recensie. Dat is niet toevallig, want zijn initiatief sluit telkens weer perfect aan bij de verwachtingen en de nieuwsgierigheid van jongeren, dé doelgroep van de Museumnacht, mensen met wel enige interesse in kunst en cultuur, maar met een weerzin tegen het gewijde of stoffige imago van het officiële museum. Daarom is het zo jammer, merkt Arjen op, dat de kleine financiële bijdrage die hij aan het bestuur gevraagd heeft, niet toegekend is. 'Omdat Arti uit zakelijke motieven IDFA niet kon weigeren, moesten wij een extra weekend en week programmeren. Dat lukt niet zomaar, zoals duidelijk zal zijn, en daarvoor hadden we graag een klein extra budgetje gehad. Bovendien liepen we tegen een bureaucratisch probleem aan. Normaal is het Amsterdams Fonds voor de Kunsten, AFK, onze grootste subsidiënt, maar omdat Arti voor de oorlogstentoonstelling ook al had aangeklopt bij het AFK, mochten wij dat niet meer doen. Elke instelling mag maar één aanvrage per jaar indienen. Dus hebben wij het AFK via een bevriende stichting moeten aanspreken en of dit werkt, weten we nu nog niet. Daarom hebben we ook nog een groot aantal andere mogelijke financiers moeten benaderen, hetgeen ons opzadelde met twee weken extra werk. Dat had vanuit Arti wel gewaardeerd mogen worden, vind ik. De Museumnacht is toch het uithangbord van Arti en ik denk dat jongeren, als ze hier eenmaal binnen geweest zijn, naderhand Arti ook weten te vinden voor hun exposities en hun feesten. En dat kan zomaar tot extra verhuurinkomsten leiden.'

Robots

Meer dan vijfentwintig nationale en internationale kunstenaars, gezelschappen, groepen en kunstbeschouwers nemen deel aan Big DaDa. Nog niet alles staat vast. Maar een tipje van de sluier kan wel opgelicht worden. Anouk Kruithof komt met een vier uur durende film die op een van de monumentale wanden geprojecteerd wordt en waarin dans en contemplatie samengaan. Leon de Bruijne laat tijdens de opening een wagen, Rood Work, over de Rode Loper van het Rokin rijden langs de lange rij wachtenden, die als vip-gasten opgemeten en geregistreerd worden. Bram Ellens hangt het trappenhuis vol met vogelkooien waarin robots in gevangenschap wachten op een geschikte paringspartner. 'We hopen Allison Parish, Amerikaans dichter, software engineer en game-ontwerper, via een lijnverbinding gedichten te laten voorlezen die gaan over de ontmoeting van computer en taal. We benaderen filosoof Marian Rasch, in 2020 bekroond met de Socratesbeker voor haar boek *Frictie*, om een lezing te houden over human machine learning en menselijke creativiteit.'

Datalier

'Maaike Fransen stort een plunjezak gekleurde steentjes uit en legt vervolgens al die steentjes op kleur bij elkaar. We zijn in gesprek met Joost Oomen, die tijdens een verblijf op een Italiaans eiland gedichten geschreven heeft waarmee hij heeft geprobeerd als een nieuwe Franciscus te communiceren met de vissen. Een aantal van deze teksten komt hij voorlezen, is ons plan. De ArtSpace, de voormalige rooksalon links van de bar, wordt veranderd in een Datalier, waar deelnemende kunstenaars workshops zullen geven. Casper de Jong neemt zijn Sorry not Sorry Machine mee naar Arti. Het is een cabine waarin je geacht wordt sorry-smoezen te verzinnen, die vervolgens op de buitenwand geprojecteerd worden. De Jong werd geïnspireerd door autoriteiten, ceo's, influencers en andere vanuit de media bekende personen die, hoewel ze daar geen zin in hadden, toch hun verontschuldigingen moesten aanbieden. Vooral techbedrijven beschikken intussen over hoog ontwikkelde excuusrituelen en op sociale media zijn al dan niet gemeende excuusvideo's alomtegenwoordig. In de machine leert een sorry-coach de bezoeker hoe het beste spijt te betuigen en oprecht over te komen.' Ongetwijfeld een uitkomst in deze tijd, waarin iedereen van alle kanten opgeroepen wordt excuses te maken voor het eigen gedrag, het gedrag van de voorouders en van de sociale groep waartoe men behoort. En nu Arti juist met een gewetensonderzoek naar het eigen oorlogsverleden doende is, lijkt de machine als geroepen te komen. Of zegt dit een jonger publiek niets?

Sorry not Sorry Machine
van Casper de Jong

‘Alles eruit halen wat erin zit’

Jubileum Janet de Langen, dirigente van het Artikoor

Het Artikoor is in 1989 opgericht door Geert van Tijn en heeft inmiddels circa 45 leden. Het koor verzorgt drie tot vier keer per jaar een optreden. Inmiddels zijn het er wat minder, doordat corona roet in het eten heeft gegooid. Dat geldt in feite voor de gehele culturele sector.

tekst Antje Postma
foto’s Miriam van Praag

Janet wordt met een surpriseparty in het zonnetje gezet.

Al ruim vijfentwintig jaar staat Janet de Langen aan het hoofd van het Artikoor. Daarom werd er voor haar op 29 juni een surpriseparty georganiseerd en werd ze in het zonnetje gezet. Behalve het koor van nu waren er ook veel oud-koorleden aanwezig. Het was een zeer geslaagd feest, hoor ik vanuit de wandelgangen. Niet alleen werd Janet door de koorleden toegezongen met een eigen gecomponeerde tekst, zij maakten ook een vriendenboek voor haar.
Ik praat met Janet over het wel en wee van het koor. Hoe ze dat al die jaren heeft beleefd. Kortom, de hoogte- en de dieptepunten en hoe lang ze er nog mee door denkt te gaan.
Ze vertelt dat ze zich in het begin echt een plek moest zien te veroveren en dat haar gezag niet vanzelfsprekend was. Dat is in de loop van de tijd gelukkig wel veranderd.

Liefde voor muziek

Behalve koordirigente van meerdere koren is Janet ook zangpedagoge. Ze geeft in haar studio in de Wittenstraat privézangles en ook koorleden maken daarvan gebruik. Ze vertelt over een tachtigjarige dame die zich wat onzeker voelde binnen het koor en om die reden zangles nam bij haar. ‘Na twee jaar zangles kwam ze naar me toe en zei: “Ik sta nu anders in het leven en voel me veel zekerder. Die lessen bij jou hebben mijn leven veranderd! Mensen horen me nu en luisteren naar me.” Een groter compliment kun je als zangpedagoge niet krijgen. Dat ontroerde mij enorm’, zegt Janet.
Op mijn vraag of iedereen zomaar lid kan worden van het koor, is haar antwoord: ‘In principe wel. Voorwaarde is dat je lid bent van Arti. Ik doe een stemtest, zodat ik weet waar ik iemand kan indelen: sopraan, alt, tenor of bas. Er moet een zekere liefde voor muziek aanwezig zijn, maar verder stel ik weinig eisen. Het gaat per slot om het zingen met wederzijds respect voor elkaar.’
‘Oorspronkelijk waren er veertig koorleden, verdeeld over vier stemsoorten: sopraan, alt, tenor en bas. Meestal zijn de verhoudingen tussen de stemmen redelijk goed verdeeld. Het blijft een amateurkoor, zodat de lat niet heel hoog ligt om mee te kunnen doen. De muziek is niet altijd even gemakkelijk, waardoor vanzelf een natuurlijke selectie plaatsvindt. De gemiddelde leeftijd van de zangers is zeventig. Voor mij is het steeds opnieuw een enorme uitdaging en ik wil er graag alles uit halen wat erin zit. Bladmuziek moet in orde zijn en er wordt serieus gewerkt.’

Repertoire en uitvoeringen

‘Het repertoire is in de loop der jaren uitgegroeid tot zo’n 185 liederen van veel verschillende componisten, onder wie Purcell, Brahms, Vivaldi, Fauré, Britten en Gershwin. Het is over het algemeen breed georiënteerd, meestal klassiek, hoewel we zo af en toe ook wel iets lichts zoals Gershwin doen. We zingen liederen in diverse stijlen, ook wel opera en dergelijke. Ik begin meestal met inzingen, voordat we echt aan de slag gaan. Arnaud Rosdorff begeleidt ons op de piano, maar we hebben tijdens optredens ook wel samen gezongen met een orkest.’

Hoogtijdagen

‘Hoogtijdagen zijn meestal de uitvoeringen rond Kerstmis. Zo hebben we een keer een mis in de Westerkerk gezongen met een blaasorkest. Ook deden we mee aan de koordagen in Paradiso en hebben we meerdere malen met kerst met orkest gezongen in de Mozes en Aäronkerk. Voor het dertigjarig bestaan van het koor in 2019 hebben we liederen gezongen over Natuur en cultuur, in combinatie met kunstwerken van Artileden. Geregeld vinden er gezamenlijke optredens plaats met het Kringkoor of het Wellingtoonkoor. Die optredens zijn terug te vinden in het archief van het Artikoor. Dat is heel leuk. Er bestaat een gezonde competitie tussen de koren onderling en we vullen elkaar eerder aan dan dat er sprake is van wedijver. Zowel het Kringkoor als het Wellingtoonkoor heeft een wat andere stijl. Sommige koorleden zitten in beide koren.’

Venetië

‘In 2018 hebben we een trip naar Venetië gemaakt en daar in de Chiesa di San Pietro di Castello de Messa di Gloria van Puccini uitgevoerd. Dat was een geweldig succes! We hebben vier dagen geoefend in een patronaat met een groot dakterras. Dat kwam doordat een koorlid daar woonde en dat bij mij aankaartte als mogelijkheid. Het was een enorme onderneming, maar uiteindelijk een van de hoogtepunten van ons koor! Na die reis hebben we de Messa di Gloria nogmaals gezongen in de Nassaukerk, onder andere met de mensen die niet mee geweest waren naar Venetië.’

Corona

Zoals bijna de gehele culturele sector viel ook het Artikoor tijdens coronatijd stil. Janet heeft die tijd benut om een opleiding coaching te doen. Wel is ze op individuele schaal doorgegaan met haar zanglessen in de Wittenstraat. Inmiddels is het Artikoor in afgeslankte vorm weer opgestart. Vroeger was het wat grootschaliger, maar er zijn nog steeds dertig koorleden die onder leiding van Janet in het Artikoor blijven zingen. Vooralsnog is Janet niet van plan om ermee te stoppen. ‘Zolang ik het nog leuk vind, ga ik door’, zegt ze.

Voor Janet

Het zal het najaar van 2000 zijn geweest. Na vele jaren terug in Amsterdam meld ik mij als bas bij het Artikoor, op advies van een vriendin. Spannend. Ik weet niets van de bezetting, de kwaliteit van de zangers, het repertoire en het sociale klimaat. Vooral de vraag: wie staat ervóór zoals dat heet in het jargon – interesseert me, want dat maakt nogal wat uit. Er zijn grote verschillen tussen koordirigenten, weet ik uit ervaring. Je kunt autoritaire koorleiders treffen, gemoedelijke (één met de groep), onzekere, chaoten en types die eigenlijk liever 'met een baton op de bok staan' (koordirigenten dirigeren met hun handen, ogen en mimiek). Janet, zo besefte ik later, was ook nog niet zo lang actief bij het koor. Ik kon haar in het begin dan ook niet meteen onder de door mij genoemde types plaatsen.

De eerste repetitie zal ik niet snel vergeten. Twee koorstukken uit het Stabat Mater van Joseph Haydn, voor mij onbekende muziek. Ik wist niet wat ik hoorde, was gewend aan componisten (Palestrina, Pergolesi, Poulenc) die de toch al zo droevige tekst majestueus hebben verklankt in treurige muziek. Hier huppelde in een 3/8 maat het 'Eia Mater, fons amoris' in een opgewekte wals door de tentoonstellingszaal van Arti. Niks vim doloris. Ik neem aan dat deze muziek nog stamt uit de tijd van de vorige dirigent (het is nr. 15 uit de repertoirelijst). Ik weet ook niet of de stukken destijds tot de favoriete muziek van Janet hoorden. In elk geval zijn ze daarna nog maar sporadisch op de lessenaars gekomen. Dit detail laat zien hoe Janet zich geconfronteerd zag met enkele zaken uit het verleden van het koor waarmee zij niet gelukkig was en die zij geduldig, maar met vaste hand zou gaan ombuigen. Want het Artikoor is bepaald geen doorsnee vocaal gezelschap. In de begintijd stond het losse, huiselijke karakter van de groep voorop, een beetje anarchistisch zelfs, zoals in de publicatie *30 jaar Artikoor* uit 2019 op diverse plaatsen staat gesignaleerd.

Het is Janet gelukt daarin verandering aan te brengen. Een niet geringe prestatie bij een gezelschap dat een huishoudelijk reglement nog te formalistisch vindt en zich liever wil beperken tot 'afspraken'. Weinigen zullen in het begin hebben vermoed dat het Artikoor in staat blijkt een complete mis van Puccini uit te voeren op een behoorlijk niveau.
Alle lof dus voor Janet. Voor haar manier van werken, van geduldig opbouwen van en toewerken naar een aanvaardbaar resultaat. Divagedrag is haar vreemd, net als ijdelheid. Altijd vriendelijk; hoogst zelden wordt ze kwaad en dan is er ook alle reden voor. Haar stijl van dirigeren is sober, maar doeltreffend. Soms een vrolijk soort danspasje om een syncope uit te beelden of een ritmisch afwijkende passage te ondersteunen. Met zo iemand kunnen zingen is een genoegen, een voorecht zelfs. En dat al zoveel jaar.

Anton Wesselingh

RONDOM HET ROKIN

Een wandeling

illustratie Peter van Hugten

Ter hoogte van Hajenius blies de kleine gekromde harmonicaspeler op zijn blikken instrument. Zijn wijsjes klonken schril en hij stampte met zijn voet een soort maat. Voor hem lag zijn hoed met luttele euro's daarin. Ik moest denken aan 'Der Leiermann' van Schuberts *Winterreise*. Und sein kleiner Teller bleibt ihm immer leer.
Een klein meisje van een jaar of zes met een blonde paardenstaart keek aan de hand van haar vader belangstellend toe.
Die grabbelde in zijn jaszak en stopte enkele munten in het vrije knuistje van zijn dochter. Zij liet haar vaders hand los en benaderde behoedzaam de muzikant, alsof het een vervaarlijk dier betrof dat gevoederd moest worden. Toch deed ze een paar dappere passen en strooide met gestrekte arm de muntjes in de hoed.
De muzikant keek niet op, maar versnelde als dankzegging het tempo van zijn wijsje.
Vader en dochter vervolgden hun weg richting Dam en ik volgde hen. De harmonicaklanken vervaagden. Maar weer bleven vader en dochter staan. Deze maal voor een hond die aan een stoephekje was vastgebonden. Baasje deed een boodschap. Het meisje wees op het dier en keek haar vader aan. Deze keer geen muntjes, maar ze hadden ook geen kluif of hondenbrokken bij zich. Toch wilde het meisje iets van de hond. Waarschijnlijk een poot. Toen kwam de eigenaar tevoorschijn. Een wat verwilderde man van een jaar of dertig in een windjack. Eerder een hooligan dan een brave burger, al gaat dat ook wel eens samen. Er ontwikkelde zich een gesprek tussen vader, dochter en windjack met als resultaat dat de hondeneigenaar iets zei, waarop de hond ging zitten. Hij hief een ogenblik zijn snuit en strekte vervolgens zijn poot uit. Dankbaar nam het meisje die in ontvangst en keek triomfantelijk haar vader aan. Ja, het was gelukt!
Weer vervolgden vader en dochter hun weg. In de verte hoorde ik het draaiorgel op de Dam. Ik maakte mij sterk dat het meisje ook daar actie wilde ondernemen. Een euro in de centenbak, dat was toch wel het minste. Ik moest oversteken, maar voorzag voor het tweetal nog een lange weg naar het Centraal Station. Langs de orgeldraaier en met minstens nog twee bedelende medemensen op het Damrak. Die boften toch maar met dat meisje en haar vader, die mij een aardig en geduldig mens leek.

Roelof van Gelder

Don Englander: 'Iemand wórdt geen clown, iemand ís al een clown'

Beeldend kunstenaar Don Englander (1944) werkt aan een unieke publicatie. Een vraaggesprek aan de ronde tafel in de sociëteit van Arti.

Tekst en foto's Bob Polak

Je werkt aan een boek over clowns. Je hebt er een hele reeks van in beeld gebracht. Hoeveel waren dat er?
Don Englander: 'Ik heb in eerste instantie ongeveer 250 aquarellen van clowns gemaakt. Voordien bracht ik ook al clowns in beeld, maar dat waren voornamelijk etsen.'

Ik zeg altijd dat je uit een clownsfamilie komt, maar dat klopt niet helemaal, hè? Wie precies was ook alweer clown in jouw familie?
Don: 'Mijn vader en mijn oudere halfbroers waren ooit clown, maar ik ben zelf geen clown, hoor.'

Waarom maakte je al die aquarellen van al die clowns?
Don: 'Deed ik als eerbetoon aan mijn halfbroers Max en Loek en aan mijn vader.'

Hoezo: eerbetoon?
Don: 'Mijn halfbroer Loek stierf toen hij drieëndertig jaar oud was, aan chronisch nierfalen. Het boek is in feite eerst en vooral aan hem opgedragen.'

'Dit is mijn halfbroer Loek, als Witte Clown.'

'Housch-ma-Housch is een moderne August.'

Van die 250 clowns heb je er zo'n tachtig geselecteerd voor je boekuitgave. Wat waren je criteria? Waarom koos je juist die clowns?
Don: 'Omdat die clowns mij het meeste aanspraken.'

Waarom spraken juist die clowns je het meeste aan?
Don: 'Noem het hun strijd. Hun heel bijzondere manier om te overleven. En natuurlijk hun optredens, want die ontroeren mij. Dat is zo uitzonderlijk. Een clown is echt iets anders dan een acteur, hoor. Een clown heeft geen make-up, een clown draagt vaak een masker. Je kunt ook zeggen: hij houdt een spiegel voor zoals hij werkelijk is.'

Waarom verschuilen ze zich achter een masker? Uit angst, uit onzekerheid over zichzelf?
Don: 'Een clown is eigenlijk de inside out: het binnenste komt naar buiten. Hij toont het hele scala aan zelfreflecties. Wat mij betreft is dat bij de grote clowns altijd het geval.'

Kun je een paar Nederlandse clowns noemen die je in beeld hebt gebracht?
Don: 'Ik noem Buziau, Toon Hermans, Tom Manders, John Kraaijkamp, Mini & Maxi en Freek de Jonge.'

En buitenlandse clowns?
Don: 'Grock, Charlie Rivel, Porto, Coco, Mais, Iles, Beby, Rhum, Pipo Sosman, Marcel Marceau, I Colombaioni, Little Walter, noem maar op.'

En vrouwen? Zijn er geen vrouwelijke clowns?
Don: 'O jee, zou ik ze bijna vergeten. Ik noem Miss Lulu Adams, Gardi Hutter, Nola Rae, Helena Day, Antoschka.'

Hoe is de verdeling ongeveer tussen Nederlandse en buitenlandse clowns binnen de selectie van tachtig clowns voor je boek?
Don: 'Ik kwam tot zes Nederlandse en ruim zeventig buitenlandse clowns.'

Je noemt je boek *Mijn clowns*. Waarom die titel?
Don: 'Omdat zij mijn voorkeur hebben.'

Hoezo: mijn voorkeur? Waarom hadden ze jouw voorkeur?
Don: 'Wat is dit voor interview?! Luister je wel wat ik je hier allemaal vertel?'

Dit is een interview voor *Articula*. Daar worden dezelfde vragen traditioneel minstens twee keer gesteld.
Don: 'Ik zei al dat hun vaak ongelijke strijd om ook maatschappelijk het koppie boven water te houden mij geweldig aanspreekt en daarnaast de ontroering die ze me met hun optredens bezorgen. Die zijn met niets te vergelijken.'

Waarom wordt iemand eigenlijk een clown?
Don: 'Ik denk eerlijk gezegd dat iemand al van zichzelf een clown is in plaats van dat hij het wordt.'

Komen er nog steeds nieuwe clowns bij of is het een uitstervend beroep?
Don: 'Ja, het beroep sterft langzamerhand uit, al waren of zijn Amerikaanse clowns als Jango Edwards, Bill Irwin en de Europese Housch-ma-Housch de hoop voor de toekomst. Vooral de opkomst van de televisie heeft het beroep van clown geen goed gedaan.'

'Antoschka is een beroemde Russische clownesse.'

'Abe Goldstein is een typische Karakter- of Personageclown.'

Je onderscheidt verschillende 'typen' clowns. Welke precies?
Don: 'Ik onderscheid grofweg drie typen. Allereerst de Witte, Autoritaire, vaak muzikale Clown. Dan de August of de Domme. En tenslotte de Karakter- of Personageclown, bijvoorbeeld een zwerver of politieman.'

En de Pierrot, wie is dat?
Don: 'Dat is de Witte Clown. Hij is de aangever van de twee anderen.'

Zijn er van het ene type clown meer dan van het andere?
Don: 'De Domme August is wel de meest favoriete.'

We hebben Marcel Marceau nog niet genoemd. Wat was er bijzonder aan hem?
Don: 'Marcel Marceau was een mime-clown. Hoewel hij een afgeleide was van de Witte Clown, de Pierrot, was hij eigenlijk een Witte August.'

Verandert iemand weleens van het ene type clown in een ander type?
Don: 'Leuke vraag. Ja, dat kwam geregeld voor. Dan blijkt iemand met een ander type meer succes te hebben.'

Is het clownsberoep lucratief? Verdient het goed?
Don: 'Voor de een wel. Grock en Charlie Rivel werden miljonair. Voor de ander niet. Die werd dan later kroegbaas of mislukte anderszins in de burgermaatschappij.'

Wanneer mogen we je boek *Mijn clowns* verwachten?
Don: 'Volgens planning in 2023.'

Tovenaarslab vol parfum

Chester Gibs: een kunstenaar in geur en kleur

'Het rook bij ons thuis anders dan bij gewone Nederlanders. Dat vond ik als klein jongetje niet leuk, sterker nog, ik schaamde me er een beetje voor. Geur is om die reden een belangrijk onderdeel van mijn leven geworden in de loop van de tijd.'

tekst Antje Postma
foto's Caroline Waltman

Aan het woord is Chester Gibs. Hij heeft een Indische moeder, geboren in Bandung, en een Nederlandse vader. Vandaar dat de geur van Indisch eten altijd wel enigszins aanwezig was. Op het moment richt hij zijn aandacht op de ontwikkeling van parfums.
'Ik ben in 2002 afgestudeerd aan de afdeling tekenen en schilderen van de Rietveld Academie. Naast dat tekenen en schilderen ben ik me steeds meer gaan verdiepen in de wereld van geuren en wat die met je doen. Je kunt je visueel uitdrukken, maar je kunt je natuurlijk ook uitdrukken door middel van een geur. Dat fascineerde mij. Het begon eigenlijk als een experiment. Ik koppel vaak onbewust een specifieke geur aan de plek waar ik ben. In tegenstelling tot een tekening of schildering is een bepaalde geur iets waar je niet omheen kunt. Er worden direct associaties opgeroepen die je anders niet gehad zou hebben. In feite dwingen geuren me stil te staan bij mijn roots en bij mijn eigen identiteit, waaraan ik betekenis ontleen. Eigenlijk zijn het twee mediums, die van het beeld en die van de geur. Soms vertaal ik beeld naar geur, zodat ze samen een eenheid vormen.'

Subtiel evenwicht

Chester laat me wat prints van zee en bloemen zien, een soort fantasiewereld, die de geur daarvan moet oproepen en omgekeerd. De indruk die een bepaalde geur teweegbrengt, bepaalt mede voor welk doel het parfum bestemd is.
'Soms moet het redelijk neutraal zijn en niet te opdringerig, maar een voor mezelf ontwikkelde geur mag bijvoorbeeld best iets meer aanwezig zijn. Het gaat steeds om een subtiel evenwicht in de receptuur van een bepaald parfum: daar wordt niet alleen lang over nagedacht, maar er gaat ook een behoorlijke hoeveelheid tijd en ervaring in zitten voor je de juiste melange hebt gevonden die voldoet aan het doel waarvoor je het maakt. Van een tekening of een schilderij kun je gemakkelijk afstand nemen. Je kunt je ogen dichtdoen of je rug ernaartoe draaien. Bij een geur moet je echt de kamer uit als je hem niet wenst te ruiken. Dat is precies wat mij boeit.'
Ik vraag of Chester ook daadwerkelijk parfums van zijn hand op de markt gebracht heeft.
Hij vertelt dat hij ooit bij wijze van donatie een parfum heeft ontwikkeld voor een bevriende buurman die in België een kasteel bezat en een stichting in het leven had geroepen waaraan mensen een donatie konden doen ten behoeve van het onderhoud van het kasteel.
'In plaats van geld leek het me een leuk idee om een parfum te maken als donatie. Ik ben toen eerst met de eigenaar rond het chateau gaan lopen en de geur die me

opviel, was die van appels, walnoten en honing. Mijn doel was de sfeer van buiten en binnen met elkaar te verenigen door middel van een parfum met deze ingrediënten. Met dat uitgangspunt heb ik toen een parfum ontwikkeld dat zij daar ter plekke bij bepaalde gelegenheden zijn gaan verkopen aan de gasten die het kasteel bezoeken. Verder heb ik op dit moment een opdracht lopen om een parfum te maken, maar daar kan ik nu nog niets over zeggen, omdat de opdrachtgever dat liever niet wil.'

Uitdaging

'In 2021 deed ik mee aan een groepstentoonstelling bij Arti. Dat was de tijd van de lockdown. Ze hadden bij Arti een livestream bij de tentoonstelling gemaakt, waarin twee rondleiders dagelijks langs de kunstwerken liepen en commentaar gaven. Ik had voor deze tentoonstelling een parfum ontwikkeld dat Music heette, maar het probleem was natuurlijk dat je een geur via internet niet kunt ruiken. Gelukkig konden de hosts van de stream beeldend verwoorden wat ze roken. Bij wijze van aanvulling had ik blotters ontworpen met daarop teksten van bekende liedjes, bijvoorbeeld All You Need Is Love, ik noem maar wat. Voor wie niet weet wat blotters zijn, dat zijn smalle strookjes vloeipapier die je gebruikt om een parfum uit te proberen. Mensen konden zo'n blotter kiezen, sprayen en zo ervaren wat dat parfum met hen deed in combinatie met een bepaalde song en wat de herinnering daaraan bij hen opriep.'

Voorkeur

'Gaat je voorkeur op dit moment meer uit naar beeld of naar geur?' vraag ik aan Chester. Zijn antwoord is dat hij zich weliswaar op de Rietveld vier jaar lang vijf dagen per week heeft toegelegd op de kunst van het tekenen en schilderen, maar dat het maken en ontwikkelen van parfums hem op dit moment meer bezighoudt, want het is nieuw en hij is nog druk bezig zich erin te bekwamen. Met dat doel volgde hij dan ook speciale trainingen, onder andere in Grasse in Frankrijk, en onlangs mocht hij in New York een paar weken meelopen in een bekend lab dat parfums ontwikkelt. Ik mag een kijkje nemen in zijn eigen kleine lab, dat vol staat met op alfabet gerangschikte flesjes waarmee hij experimenteert om voor specifieke doelen bepaalde geuren te ontwikkelen. Het lijkt wel een tovenaarslab.
Ook verzamelt Chester veel lectuur over parfums. Zo laat hij me een boek zien dat uitsluitend over kreteksigaretten gaat. Daarin staan ook recepten: wat de beste melange is, hoeveel van dit en hoeveel van dat. Het luistert kennelijk allemaal heel nauw. Een kunstenaar die zich hierin bekwaamt, is voor mij een heel nieuwe ervaring. Ik ben heel benieuwd hoe hij daar in de toekomst mee verder gaat.Trouwens, Chester staat in zijn belangstelling voor recepten niet alleen, want zijn partner is apotheker. Een perfecte combinatie, lijkt me.

Bijna een kwart eeuw boegbeeld van de sociëteit

Joep Baaij neemt afscheid

Het wordt nog stiller in Arti. Joep Baaij (1957) vertrekt. Niet dat Joep zo luidruchtig is. Integendeel, maar hij was wel duidelijk aanwezig. Tweeëntwintig jaar lang was hij de vaste man achter de bar bij Arti. Ziekte noopt hem te stoppen met zijn werk.

Camiel Hamans

Het was niet de bedoeling dat Joep de horeca in zou gaan. Als nakomertje in een Heemsteeds ondernemersgezin ging hij, was de verwachting, een academische toekomst tegemoet. Zo begon het ook. Eerst even hts, daarna een rechtenstudie, maar tegelijkertijd bijbaantjes aan de tap. Totdat er van studeren weinig meer kwam en Joep voltijds achter de bar belandde van bekende Amsterdamse etablissementen. Eerst bij 't Kalfje in de Prinsenstraat, daarna de Brakke Grond, vervolgens jarenlang De Prins, want Joep is honkvast, en daarna ook weer een lange tijd bij De Waag. Toen hij in 1999 hoorde dat Arti een sociëteitsmanager zocht, solliciteerde hij, hij werd aangenomen en heeft nooit meer overwogen weg te gaan. 'In dat monumentale pand voelde ik me direct thuis', zei hij in 2014, toen hij geïnterviewd werd voor het jubileumboek. 'Ontspannen sfeer, geen strak regiem.' Daardoor zal hij Arti missen. 'En dan vooral het contact.'

Regie

'In een kroeg als De Prins heb je een vaste clientèle van zo'n veertig à vijftig man, waarvan de helft verwachtte door mij vermaakt te worden. Bij Arti is dat andersom. Daar hoeven de leden niet vermaakt te worden. Plus dat we zo'n vier- tot vijfhonderd vaste gasten hebben. Met een deel van die leden heb je meer dan een vluchtig contact. Je praat met ze, ze vertellen het een en ander en dat leidt vaak tot echte gesprekken. Er is natuurlijk wel het een en ander veranderd in de loop der jaren. Vroeger zaten er veel meer mensen aan de bar en kon het tot ver in de ochtend duren. De gemiddelde leeftijd van de bezoekers is nu ook hoger, ze zijn zo'n tien jaar ouder dan vroeger en ze drinken ook minder, maar ze worden niet minder interessant. Tegen de achterblijvers wil ik zeggen dat ik het contact met hen zal missen. Natuurlijk kan ik wel af en toe langskomen en dat zal ik ook doen, maar dat is anders. Als werknemer van Arti, als man achter de bar, bepaal je zelf de regie, als bezoeker ben je de regie kwijt.'

Kruiden

'Als je na zo lang bij een bedrijf stopt, dreig je in een zwart gat te vallen. Ik denk niet dat mij dit gaat overkomen. Mijn vrouw en ik zijn lid van een vereniging die een terrein van zo'n vijf hectare beheert in Waverveen, waar een zestigtal caravans op staan. Behalve in de winter gaan we daar wekelijks heen, lekker ravotten in de natuur, met de natuur bezig zijn, onze kruiden- en moestuin koesteren. Mijn vrouw weet alles van kruiden. Zij heeft de kennis en ik de kracht. Ik ben voor het onderhoud. Dat is heerlijk ontspannend en goed voor de conditie. Die probeer ik bovendien op peil te houden door veel te fietsen en te wandelen. En misschien door weer naar Frankrijk te gaan, ons favoriete vakantieland. Maar dat moet nog even wachten, want aan het eind van twee jaar ziektewet moet je je beschikbaar houden voor allerlei keuringen om vast te stellen onder welke regeling je komt te vallen. Ik hoop dat dit eindelijk wat zal opleveren, want na twee jaar van doorverwijzing en wachtlijsten wil ik wel eens graag rust in de tent. Bij voorkeur door beter te worden, maar als dat niet kan, door te leren beter met mijn klachten om te gaan.'

Joep Baaij

foto Deborah Megens

HOE KWAM ARTI AAN DIE KALE?

In oktober 1962 schreef het kunstlievend lid A.P. van Raalte aan het Artibestuur dat hij in het bezit was gekomen van een gipsen buste vervaardigd door de beeldhouwster Rachel van Dantzig (1878-1949), tussen 1904-1915 Artilid. De buste stelt wijlen zijn vader, de schilder Marinus van Raalte, voor, die tussen 1920 en 1931 penningmeester van Arti was. Marinus van Raalte werd in de oorlog, omdat hij Joods was, naar Bergen-Belsen gedeporteerd, waar hij in december 1944 van honger, ziekte en uitputting stierf.
De gipsen buste dateert van circa 1914-1915. Van Raalte jr. wil hiervan een bronzen afgietsel laten maken en dat als cadeau aan Arti aanbieden voor plaatsing in het gerestaureerde gebouw. Tussen 1962 en 1964 had er een grootscheepse restauratie onder leiding van architect J. Schipper plaats. De briefschrijver vraagt of het bestuur dit geschenk wil aanvaarden, waarop het bestuur positief reageert. Secretaris Heynsius zal dit schriftelijk aan de heer Van Raalte meedelen.
In welk jaar de bronzen buste van Marinus van Raalte in het gebouw van Arti is tentoongesteld, is niet meer na te gaan, omdat het archief zich niet meer bij Arti bevindt. In 1967 stond er, zoals te zien is op een foto uit dat jaar, 'een krullenkop' op de schouw. Waarschijnlijk is dit brons gestolen, want het is niet meer terug te vinden.
Wat de bronzen buste van Marinus van Raalte betreft, deze bevond zich in 1989 nog in het gebouw. In dat jaar vierde Arti haar 150-jarig bestaan en ter gelegenheid hiervan werd een jubileumboek uitgegeven. Voor deze uitgave is een fraaie zwart-witfoto van het brons gemaakt, zie p. 46 in: *Een vereeniging van ernstige kunstenaars*.
In *Articula* 21 is deze illustratie met het jaartal 1950 op p. 15 in het artikel 'Waar is die kale?' afgebeeld en vermeldt de tekst: 'toen de hulp na een tijdje boven op de schouw ging stoffen, riep ze: "Waar is die kale?" De bronzen buste stond er niet meer'. Gezien bovenstaande zou de buste na 1989 verdwenen zijn.

Antoinette Frijns

Bron: Archief Arti, inv. nr. 327, notulen bestuurs-vergadering 17-10-1962, punt 5. *Een vereeniging van ernstige kunstenaars. 150 jaar maatschappij Arti et Amicitiae, 1839-1989*, p. 46.

51 Portret van Marinus van Raalte *(penningmeester 1920-31), bronzen buste door Rachel van Dantzig uit circa 1915 (Arti et Amicitiae).*

Ingezonden brief

De lotgevallen van een aardig voorstel

Arti is natuurlijk een mooie vereniging met een kleurrijk verleden en de sociëteit is de unieke plek waar ik graag elke dinsdagavond als er personeel is met een stuk of wat bejaarde kompanen kom biljarten. Voor dat genoegen wil men graag eens iets terugdoen. In mijn geval neemt dat een enkele keer de vorm aan van het houden van een lezing over het een of ander.
Zo kreeg ik het in mijn hoofd om aan de Sociëteitscommissie voor te stellen een verhaal te houden over de Gouden Koets. Met name over het paneel Hulde der Koloniën, vervaardigd door het toenmalige controversiële Artilid Nicolaas van der Waay, directeur van de Rijksacademie van beeldende kunsten. Daarover had ik bij de tentoonstelling van en over de Gouden Koets bij het Amsterdam Museum een boekje geschreven. Dat kwam voort uit mijn deelname aan de bij die expositie ingerichte klankbordgroep.
Zo schreef ik op 30 maart 2022 een e-mail aan de Sociëteitscommissie met mijn aanbod, en wachtte met spanning het antwoord van de commissie af. De voorzitster meldde mij terstond dat mijn voorstel in de eerstvolgende vergadering zou worden behandeld. Daarna trad een grote stilte in. Daarom schreef ik op 4 mei een reminder, waarop ik geen antwoord mocht ontvangen. Een kleine twee maanden na mijn eerste aanbod stuurde ik, de wanhoop nabij, op 24 mei een mailtje aan een lid van de commissie, Fredy Beckmans, om te vragen of de commissie eigenlijk wel eens bijeenkwam, die onmiddellijk reageerde en meldde dat de commissie vaak vergaderde, maar dat hijzelf meestal onderweg was. Hij zat op dat moment op Schiphol en zou de volgende dag in Brighton zijn, ook online. De globetrotter gaf me het telefoonnummer van de voorzitster. Dat heb ik gebeld, maar ik kwam niet verder dan een antwoordapparaat.
Dus schreef ik op 31 mei via eveline@arti.nl een brief aan het algemeen bestuur van Arti waarin ik me bekloeg over de ongelukkige gang van zaken. Met het verzoek zich met de kwestie van het functioneren van de Sociëteitscommissie te bemoeien. Op de dag dat ik dit schrijf, 16 augustus 2022, heb ik taal noch teken mogen vernemen, viereneenhalve maand na mijn voorstel.
Wat is er aan de hand?

Ulli d'Oliveira

ARTICULA

Artimagazine voor en van Artileden

Articula is een programma- en verenigingsmagazine van Arti van en door leden

Colofon

Hoofdredactie: Camiel Hamans
Eindredactie: Ellis van Midden
Redactie: Roelof van Gelder, Hans Kuiper en Antje Postma
Medewerkers aan dit nummer: Antoinette Frijns, Roelof van Gelder, Camiel Hamans, Hans Kuiper, Frans Lasès, Bob Polak, Antje Postma, Cees Sleven, Ria Stork en Anton Wesselingh
Fotografie: Allard Bovenberg, Josje Crince Le Roy, Kees Funke Küpper, Deborah Megens, Miriam van Praag en Caroline Waltman
Illustraties: Peter van Hugten
Basisvormgeving: Robin Hoogstad
Vormgeving: Madelief van Eck, StudioS2B
E-mailadres: articula@arti.nl